

ACTA MVSEI APVLENSIS

APVLVM L

series *ARCHAEOLOGICA ET ANTHROPOLOGICA*

Fondator

ION BERCIU

Editor

GABRIEL T. RUSTOIU

Colegiul editorial

RADU ARDEVAN - Universitatea „Babeş-Bolyai”, Cluj-Napoca

NIKOLAUS BOROFFKA - Deutsches Archäologisches Institut, Berlin

DANIEL DUMITRAN - Universitatea „1 Decembrie 1918”, Alba Iulia

NICOLAE GUDEA - Cluj-Napoca

VALER MOGA - Universitatea „1 Decembrie 1918”, Alba Iulia

CHRISTOPHER F. E. PARE - Universitatea „Johannes Gutenberg”, Mainz

ZENO KARL PINTER - Universitatea „Lucian Blaga”, Sibiu

MARIUS PORUMB - Institutul de Arheologie și Istoria Artei, Cluj-Napoca

VOLKER WOLLMANN - Obrigheim

Colegiul de redacție

HORIA CIUGUDEAN - director

ILIE LASCU - secretar de redacție

RADU OTA - membru

CONSTANTIN INEL - membru

GENU POP - webmaster

Adresa de corespondență:

MUZEUL NAȚIONAL AL UNIRII

510010 ALBA IULIA

Str. Mihai Viteazul, 12-14

Tel. 0258/813300

revista.apulum@yahoo.com

www.mnuai.ro; www.muzeuluniriialba.ro; www.anuarulapulum.ro

Correspondence address:

MUZEUL NAȚIONAL AL UNIRII

RO – 510010 ALBA IULIA

Mihai Viteazul St., 12-14

Tel. (+40) (258) 813300

© 2013 MUZEUL NAȚIONAL AL UNIRII, ALBA IULIA

ISSN – 1013-428X

ISSN – 2247 – 8701

ISSN-L – 2247 – 8701

ACTA MVSEI APVLENSIS

APVLVM

XL

series *ARCHAEOLOGICA ET ANTHROPOLOGICA*

ALBA IULIA

MMXIII

Tehnoredactare: ILIE LASCU

Traducerea și verificarea textelor în limba engleză: ADINA GOȘA

Textele nepublicate nu se restituie.

S U M A R

CONTENTS – SOMMAIRE – INHALT

VASILE MOGA, Jubileu Apulum L.....	IX
------------------------------------	----

STUDII – STUDIES

SABIN ADRIAN LUCA, FLORENTINA MARȚIȘ, ANAMARIA TUDORIE, ADRIAN LUCA, „Consacrarea ritualică” a primei colonizări neolitice din România Sanctuarul de gropi de la Cristian I, județul Sibiu. Partea I. Fundarea.....	1
<i>“The ritual Consecration” of the first Neolithic Colonization from Romania The Pits Sanctuary from Cristian I, Sibiu County Part I. The Foundation.....</i>	12
MARIUS – MIHAI CIUTĂ, O locuință vinčiană timpurie descoperită la Limba-Oarda de Jos – Șesu Orzii (Jud. Alba).....	23
<i>An early Vinča House from the archaeological Site Limba- Oarda de Jos - Șesu` Orzii (Alba County).....</i>	32
CRISTIAN IOAN POPA, GRUIA TRAIAN FAZECAȘ, Contribuții la cunoașterea etapei finale a culturii Coțofeni în Crișana. Așezarea de la Tășad (Jud. Bihor).....	47
<i>Contributions to the Research of final Stage of Coțofeni Culture in Crișana. The Tășad Settlement (Bihor County).....</i>	64
SÁNDOR BERECKI, ZOLTÁN CZAJLIK, LÁSZLÓ RUPNIK, Aerial archaeological Prospection on the middle Course of the Mureș River and adjacent Areas.....	87
<i>Prospecții arheologice aeriene pe cursul mijlociu al râului Mureș și zonele învecinate.....</i>	97
RADU ARDEVAN, La rhétorique dans la société daco-romaine.....	111
<i>Retorica în societatea daco-romană.....</i>	115
DOINA BENEĂ, Câteva observații privind depozitul de sare de la Apulum.....	119
<i>Einige Bemerkungen über der Salzspeicher aus Apulum.....</i>	124
RADU CIOBANU, Text, imagine, mesaj – considerații epigrafice, iconografice și stilistice asupra unor piese votive de la Apulum.....	127
<i>Texte, image, message – considérations d'épigraphie, d'iconographie et de style sur quelques pièces votives d'Apulum.....</i>	142

NICOLAE GUDEA, Contribuții la cunoașterea armamentului roman din Dacia. Despre arme pentru lupta la distanță din castrul pentru legiune de la Potaissa/Turda și zona aferentă lui.....	151
<i>Beiträge zur Kenntnis der römischen Bewaffnung aus Dakien. Über die Waffen für den Fernkampf aus dem Legionslager von Potaissa/Turda und dem dazugehörigen Gebiet.....</i>	156
GHEORGHE ANGHEL, Construcții de apărare executate de Giovanni Morando Visconti în cetatea medievală de la Alba Iulia la sfârșitul secolului al XVII-lea și începutul celui de al XVIII-lea.....	167
<i>Travaux de fortification exécutés par Giovanni Morando Visconti dans la cité médiévale d'Alba Iulia à la fin du XVII-e et le début du XVIII-e s.....</i>	178

FONTES

GABRIEL BĂLAN, Un celt de bronz descoperit la Pâclișa (Mun. Alba Iulia).....	181
<i>A bronze socketed Axe discovered at Pâclișa (Alba Iulia Municipality)</i>	185
BEATRICE CIUȚĂ, ANCA TIMOFAN, An archaeobotanical Analysis on charred Seeds recovered from a Roman House excavated in the southeastern Area of Municipium Septimium Apulense (St Francis of Paola Raveline).....	191
<i>Analiza arheobotanică a semințelor carbonizate recuperate dintr-o locuință romană din zona sud-estică a Municipium Septimium Apulense (Ravelinul Sf. Francisc de Paola).....</i>	197
OVIDIU OARGĂ, ADRIAN BOLOG, Alte noi descoperiri monetare din necropola romană de la Apulum, Dealul Furcilor – „Podei” (2008 – 2012).....	207
<i>New Roman coins from Dealul Furcilor-”Podei” Necropolis.....</i>	221
AUREL DRAGOTĂ, Inele cu placă decorată cu cerculețe cu punct inclus.....	241
<i>Rings with Plate decorated with Circles and central Point.....</i>	245
SZILÁRD SÁNDOR GÁL, Analiza osteologică a mormântului avar de la Măgina, Jud. Alba.....	255
<i>Osteological Analysis of the Avaric Grave from Măgina, Alba County.....</i>	258

RECENZII ȘI NOTE DE LECTURĂ
REVIEWS AND READER'S NOTES

HORIA CIUGUDEAN, Eugen Sava, Elke Kaiser, <i>Poselenie s „zolnicami” u cela Odaia-Miciurin, Respublica Moldova (Arheologhicesne i estestvennonaucinie issledovaniia)/ Die Siedlung mit “Aschenhügeln” beim Dorf Odaia-Miciurin, Republik Moldova (Archäologische und naturwissenschaftliche Untersuchungen)</i> , Biblioteca “Tyragetia” XIX, Chișinău, 2011.....	261
DOINA BENEĂ, Mihail Zahariade, <i>The Thracian in the Roman Imperial Army from the First to the Third Centuries A.D. Auxilia</i> , Mega, Cluj-Napoca, 2009.....	264
Lista autorilor	269

JUBILEU - APULUM L

Anuarul științific editat de Muzeul Național al Unirii, revista *Apulum* împlinește o cifră rotundă, respectiv a ajuns la cel de-al cincizecilea număr al său.

O retrospectivă și în egală măsură o istorie a acestui "ambasador" al instituției albauliene, în țară și dincolo de fruntariile acesteia, ni se pare a fi nu numai necesară, dar și bine venită, fiecare din numerele sale editate până în acest moment ocupându-se cu predilecție de istoria veche și arheologia românească și, în egală măsură, europeană.

Începuturile anuarului datează din 22 august 1939 când Profesorul ION BERCIU hotărăște, împreună cu câteva din autoritățile locale ale timpului, în vederea creșterii prestigiului instituției în fruntea căreia a fost numit de NICOLAE IORGA (1938), publicarea unui buletin (*Acta Musei Apulensis*) pus sub genericul *APULUM*, nume simbolic justificat prin două direcții, adică acela legat de arheologie (și de toponimul dublului centru urban roman, Alba Iulia de astăzi) și de necesitatea editării unei reviste de profil ce urma să oglindească în paginile sale activitatea muzeului ca instituție de cercetare și protejare a patrimoniului istoric deținut de acest spațiu geografic (vezi prefața lui ION BERCIU din primul număr al revistei *Apulum*, p. 361-367).

De la gândurile profesorului și până la materializarea acestora a trebuit să treacă mai bine de trei ani, pentru discuții, felurite aprobări, organizarea unor licitații pentru obținerea fondurilor pecuniare etc. timp în care, "încăpățânarea" de oltean a filologului clasic (pe care epigrafistul clujean I. I. Russu, coleg de generație cu Ion Berciu, îl numea, într-o epistolă trimisă subsemnatului prin anii anii 70 ai secolului trecut cu expresia **OLIM MALVENSIS NUNC APULENSIS** – odinioară din Oltenia – **DACIA MALVENSIS** – prin rădăcini, acum apulens – locuitor al Albei Iulia) a dat roade astfel încât numărul de debut a văzut lumina tiparului și a pornit la drum în 1942, sumarul său fiind structurat în șapte segmente: preistorie, istorie antică, istorie medie-modernă, științe naturale, etnografie, comunicări și cronica muzeului (vezi recent Zevedei Ioan Drăghită, "Documente privind începuturile anuarului *Apulum*", *Apulum*, XL, p. 483-493). Încă de la început, anuarul nu s-a limitat doar la trecutul ținuturilor Albei, ci prin deschiderea lui, a publicat între copertile sale valoroase contribuții ale unor specialiști de marcă din domeniile pomenite mai sus, arheologi, istorici, etnografi ce își desfășurau activitatea în centre științifice de tradiție de la noi (D. Berciu, C. Daicoviciu, Al. Borza, D. Prodan, Ghe. Pavelescu ș.a.). Apariția anuarului albaulian se adaugă unei alte reviste muzeale cu nume simbolic –

Sargetia – editată de Oct. Floca de la Muzeul din Deva, a cărui număr inaugural a fost lansat în anul 1937.

După apariția următoarelor două numere – *Apulum* II, 1943/1945, *Apulum* III, 1949 – actele apulense își vor înceta brusc apariția din cauza timpurilor pe care nu le comentăm aici și acum, pentru a-și relua reeditarea în anul 1961 cu genericul schimbat în *Studii și Comunicări, Acta Musei Apulensis*, III, al cărui cuprins era direcționat pe aceleași segmente cu care a pornit la drum în 1942.

Revenind la denumirea care l-a consacrat – *Apulum, Acta Musei Apulensis* – odată cu numărul V (1965) revista și-a continuat apariția anuală, și-a extins colaboratorii (cercetători locali ori de la alte instituții, muzee, institute de cercetare din țară) și a început seria publicării unor studii semnate de specialiști din Europa și America, acest lucru fiind posibil datorită fondatorului, ION BERCIU, cel care a pus bazele schimbului de publicații, volume care au făcut ca biblioteca muzeului albaiulian să fie una din cele mai bogate biblioteci specializate de la noi.

Anuarul a continuat să fie editat până în anul 1989 (numărul XXVI), următoarele trei numere (XXVII-XXX/1990-1993) fiind cuprinse într-un singur tom.

În următorii ani (1994-2012) anuarul a apărut anual, fiind, o afirmăm cu satisfacție, singura revistă de specialitate care apărea la timpul potrivit.

Cine va avea curiozitatea să consulte sumarul celor 49 de numere, în total mii de pagini (dacă socotim că media/volum, cuprinde între 300-600 file tipărite), va putea lesne observa chiar dintr-o frugală parcurgere a indicilor de autori (*Apulum* I-X, p. 936 sq., *Apulum*, XI-XX, p. 451-470; *Apulum* XXI-XXX, p. 562-575; *Apulum*, XXXI-XL, p. 670-697; *Apulum* XLI-L, sub tipar) că fiecare număr cuprinde în segmentul istorie veche și arheologie (asupra căruia insistăm, dată fiind specialitatea noastră) studii, comunicări, note, bibliografie, rezumate în limbi de circulație internațională a căror țintă a fost preistoria (cu epocile sale străvechi) și protoistoria, epocile celei de-a doua vârste a fierului și până la consolidarea evului mediu, rezultatele unor cercetări arheologice, epigrafice, numismatice ș.a. ale unor generații de specialiști, în cea mai mare măsură consacrați în domeniul lor de investigare a patrimoniului mobil și imobil, ori din tânăra generație de arheologi și muzeografi care bat, cu bune rezultate, la porțile consacării.

Dintre numele care au onorat, prin contribuțiile lor anuarul *Apulum* se cuvine să îi amintim pe C. și H. Daicoviciu, M. Macrea, I. I. Russu, D. Protase, I. H. Crișan, I. Glodariu, R. Vulpe, D. Tudor, Vl. Dumitrescu, C. C. Petolescu, I. Piso, M. Bărbulescu, V. Vasiliev, A. Zrinyi, R. Ardevan, Doina Benea, Lucia Marinescu, N. Gudea, K. Horedt, M. Rusu, N. Vlassa, Ghe. Lazarovici și lista ar putea continua, acestora li s-au adăugat, firească, generații de arheologi de la

instituția muzeală ce se îngrijește de apariția cu regularitate a actelor apulense: E. Zefleanu, I. Berciu, Ghe. Anghel, Al. Popa, I. Al. Aldea, V. Moga, H. Ciugudean, ori tinerii noii echipe G. T. Rustoiu, C-tin. Inel, M. Drîmbărean, R. Ciobanu, R. Ota, I. Lascu, G. Bounegru, Anca Timofan etc., cei care duc greul tot mai numeroaselor cercetări arheologice preventive din Alba Iulia și județul Alba.

Revista noastră este prezentă în aproape toate bibliotecile ori instituturile de cercetare din țară, fie ele centre universitare, fie muzee naționale ori județene, dintre care unele, după exemplul apulens au început (unele continuă, altele și-au încetat apariția, n.n.) să-și editeze anuare proprii (*Acta Musei Napocensis*, *Acta Musei Porolissensis*, *Potaissa*, *Analele Banatului*, *Pontica* șamd.).

Schimburile externe, ale căror baze au fost demarate, și ori de câte ori avem ocazia nu încetăm să o repetăm, de ION BERCIU, se cifrează în acest moment la 180 de instituții de profil din Europa, America și Asia, în a căror bibliotecă *Apulum*-ul este nelipsit și, continuăm noi, apreciat.

Deschiderea Muzeului spre lumea științifică internațională este confirmată și de paginile semnate de peste treizeci de cercetători ai antichităților din Belgia (M. Renard, G. Balty), Bulgaria (M. Cicicova, P. Detev), Franța (J. Carcopino, J. Baradez, S. Boucher), Germania (N. Boroffka), Italia (L. Bianchi, N. Brancato, L. Zerbini), Spania (A. Balil, J. Zuriaga, J. Pantoja), USA (St. Foltiny, Ph. Davis) și mulți alții.

Majoritatea dintre cercetătorii externi, după corespondențe păstrate în arhiva muzeului, ne-au fost oaspeți, ei vizitând muzeul și câteva din siturile arheologice din zona Albei, fie că este vorba de așezarea neolitică de la Lumea Nouă, fortificația din prima vârstă a fierului de la Teleac, cetățile dacice de la Căpâlna sau Craiva, marele centru urban Apulum cu castrul său în parte restaurat pe latura de sud, galeriile antice de la Roșia Montană (Alburnus Maior), în fine cetățile feudale de la Tăuți, Vurpăr etc., toate înscrise în lista patrimoniului național.

Pare de domeniul evidenței că în cei 74 de ani de la apariția ideii de revistă a Muzeului și 71 ani de când *Apulum* (pe a cărui primă copertă se găsește *logo*-ul Lupei Capitolina descoperită aici, n.n.) apare cu regularitate, de îngrijirea lui (strângere de materiale, tehnoredactare și inerentele probleme redacționale) s-au ocupat, pe lângă întemeietorul ei, ION BERCIU, un colegiu de redacție care a activat în cadrul departamentului de arheologie-cercetare Ghe. Anghel, Al. Popa, I. Al. Adea, V. Moga.

Dacă majoritatea volumelor au fost structurate pe domeniile pomenite la tot pasul (arheologie, istorie, istoria culturii, etnografie, restaurare-conservare), au fost ani când numărul articolelor trimise redacției au fost atât de numeroase încât, începând cu anul 1968, anuarul cu numărul VII, a trebuit să fie împărțit în

două părți distincte, un volum de arheologie (VII/1) și un altul de istorie (VII/2), modalitate ce a fost adoptată și pentru două-trei numere următoare.

Cu începere de la anuarul pe anul 2008 (*Apulum* XLV) alături de un nou colectiv de redacție, format din câțiva tineri absolvenți ai Facultății de Istorie din cadrul Universității ”1 Decembrie 1918” din Alba Iulia, care și-au ales, încă din anii studenției specialitatea istorie veche și arheologie, în conformitate cu noile norme pentru acreditare CNCSIS (volumul trebuie să treacă din categoria C în gradul B, și acest lucru trebuie să preocupe noul colegiu de redacție, n.n. V. Moga) a fost selecționată o echipă de recenzori ce cuprinde cercetătorii de la Universitatea ”Babeș – Bolyai” și Institutul de Arheologie și Istoria Artei din Cluj – Napoca, Sibiu (Universitatea ”Lucian Blaga”) și Frankfurt/Main (Germania). Tot cu același număr s-a restructurat și sumarul revistei, anume dispunerea materialelor ce urmau să fie publicate în funcție de tematica lor: *Studii – Dezbateri – Fontes – Recenzii – Note de lectură* și, ca o opinie personală, deschiderea unui segment numit *Cronica Muzeului* cu informații despre cercetările arheologice anuale, despre activitatea științifică și culturală pe care membrii colectivului actual trebuie să o cunoască nu numai în ziarele ori posturile de televiziune locale (!).

Din anul 2011 (*Apulum* XLVIII) s-a încetățenit ”ruperea” volumului în două părți distincte în urma cărora volumul de arheologie a fost inclus în ”series archaeologica et anthropologica”.

Apulum, ajuns așadar la un număr jubiliar, L, trebuie și este obligat moral să continue tradiția, începută cu mai bine de șapte decenii în urmă, aceea de a fi un mesager al preocupărilor științifice de ținută europeană în domeniul atât de vast al arheologiei locale, naționale și de ce nu, internaționale, paginile sale fiind deschise tuturor celor care se preocupă de cercetarea patrimoniului, a urmelor de habitat cu varietatea lor de artefacte de toate categoriile încă nedepistate. În arheologie surprizele sunt la tot pasul, așteptându-și depistarea.

AD MULTOS ANNOS ACTA MUSEI APULENSIS!

Alba Iulia,

10 mai 2013

VASILE MOGA

**CONTRIBUȚII LA CUNOAȘTEREA ETAPEI FINALE A
CULTURII COȘOFENI ÎN CRIȘANA.
AȘEZAREA DE LA TĂȘAD (JUD. BIHOR)**

CRISTIAN IOAN POPA
Universitatea „1 Decembrie 1918” Alba Iulia
GRUIA TRAIAN FAZECAȘ
Muzeul Țării Crișurilor Oradea

Cuvinte cheie: cultura Coșofeni, cultura Vučedol, ceramică, nord-vestul României
Keywords: Coșofeni culture, Vučedol culture, ceramics, north-west Romania

Localizare

Satul Tășad (com. Drăgești, jud. Bihor), binecunoscut în literatura de specialitate mai cu seamă prin descoperirile de epocă dacică, se află la aproximativ 20 km sud-est de Oradea (**pl. 1/1**). Platoul numit de localnici *Cetățaua*, de pe care provin și materialele prezentate de noi mai jos, se află la cca. 2,3 km sud-est de biserica ortodoxă din vatra satului, pe un promontoriu situat între două văi, *Valea Camniții* la nord-vest și *Valea Cuții* la sud-est, care se unesc la poalele versantului sud-vestic, dând naștere *Pârâului Morii*. Platoul, cu o lungime de aproximativ 450 m și o lățime maximă de 100 m, este înconjurat de pante abrupte, fiind legat de înălțimile din apropiere printr-o șa joasă situată în extremitatea de nord-est. În cota maximă, dealul are altitudinea de 363 m¹ (**pl. 1/2-4**). Într-un cadru geografic mai larg, zona Tășadului se află la cumpăna dintre bazinele râurilor Crișul Repede și Crișul Negru.

Istoricul cercetărilor

Situl arheologic de la Tășad-*Cetățaua* a fost descoperit în octombrie 1968 de către cercetătorul orădean Emódi János. În anul următor, Muzeul Țării Crișurilor din Oradea demarează cercetările arheologice sub conducerea regretatului Nicolae Chidioșan, de numele căruia se vor lega cele mai importante

---

¹ Promontoriul aparține dealurilor Tășad-Dumbrava, cu înălțimi cuprinse între 200 și 400 m, ce fac legătura între zona piemontană a Munților Piatra Craiului și Câmpia de Vest. Mamelioanele sau culmile dealurilor au adesea platouri alungite cu versanți abrupti pe trei părți, dar legate prin șei mai domoale de celelalte dealuri (vezi Mihăilescu 1966; Pop 2005). La Tășad diferența între Valea Cuții la sud, Valea Morii la nord-vest și platoul pe care se află situl arheologic este de 120 m. În acest fel dealul *Cetățaua* apare ca o „fortăreață” naturală cu platoul superior întins pe cca. 1,5-2 ha, având forma alungită, lată de cca. 100 m, dar îngustată spre nord-est până la cca. 40 m; vezi și Chidioșan 1977, p. 27 (**pl. 1/4**).

rezultate, săpăturile continuând din anul 1971 neîntrerupt până în 1984. În perioada 1994-1996 și 2007 săpăturile arheologice sunt reluate de către un grup de la Facultatea de Istorie-Geografie a Universității din Oradea, sub coordonarea profesorului Sever Dumitrașcu. Rezultatele acestor îndelungi investigații, unele excepționale, nu au fost publicate decât în mică măsură. Cu atât mai mult cele privitoare la locuirea Coțofeni, amintite doar în câteva rapoarte de cercetare sau lucrări generale².

Fig. 1. Imagine din timpul săpăturilor arheologice conduse de Nicolae Chidioșan la Tășad-Cetățaua (fotografie de arhivă)

² Repertoriu Bihor 1974, p. 77, nr. 403 (s.v. N. Chidioșan); Chidioșan 1976, p. 1; Chidioșan 1979a, p. 85; Dumitrașcu *et alii* 1997, p. 64. Au fost valorificate, ulterior săpăturilor lui Chidioșan, doar parțial informații privitoare la descoperirile neolitice (Ignat 1987, p. 9-12, pl. I-V) și epoca dacică (Bulzan 2006, p. 43-46).

Secțiunile (34 la număr până în anul 1983)³, care au explorat o parte importantă din situl arheologic, au fost orientate pe axa lungă a platoului, pe direcția NE-SV, cu o concentrare a lor pe versantul nord-vestic. Acest lucru s-a datorat consistenței depunerilor culturale în această parte a dealului, unde stratul de cultură are o grosime de 80-90 cm, față de celelalte zone, unde stratul nu depășește 15-20 cm. O posibilă explicație ar putea fi aceea că zona cu depuneri mai consistente este ferită de curenții de aer și vânturile din zonă. Abia în anul 1983 s-au deschis primele unități de cercetare și pe pantele sud-estice ale dealului. Stratigrafia generală a sitului este formată din patru nivele de locuire, surprinse fără continuitate în cele mai multe cazuri, aparținând neoliticului (cultura Starčevo-Criș și grupul Pișcolt), culturii Coțofeni, etapei timpurii a primei epoci a fierului și perioadei dacice. Sub acestea se află un lut galben și apoi stânca de vârstă permiană. Prezența stâncii native la mică adâncime a determinat, de multe ori, și tipul de habitat.

Contextul materialelor Coțofeni

Săpăturile arheologice întreprinse până în anul 1984 de către Nicolae Chidioșan, din care provin artefactele ce vor fi prezentate⁴, nu au putut stabili decât existența, pe alocuri, a unui nivel aparținând culturii Coțofeni, fără complexe de locuire. Rapoartele și jurnalul de șantier păstrate în manuscris ne indică faptul că cele mai multe materiale Coțofeni provin din nivelurile superioare, cu artefacte amestecate sau rulate. Prin urmare, întregul material studiat de noi provine din contexte secundare, fiind antrenat în depunerile ulterioare (din epoca fierului), dar acoperind, practic, întreaga suprafață investigată a platoului. Lotul este format, exclusiv, din ceramică, descoperită în următoarele unități de cercetare: Ts/1969, S1/1969, S2/1969, S9/1973-1974, S13/1974, CV/A/1974, CV/1975, CVIII A/1978, S14/1979, S26/1981, S28/1981, S29/1982, CIV/1982, S30/1983, S32/1983 și S33A/1983-1984, S34/1983 (**pl. I/2**). Concentrări de materiale Coțofeni sunt consemnate în S28/1981, în dreptul m. 8, dar mai cu seamă între m. 16-19⁵, în S33A/1984, între m. 2-4 (adâncimea „hârleț 4”), acolo unde au fost descoperite împreună două cești și o cană (**pl. 15/1-2, 4**) și între m. 8-10, în jurul aceleiași adâncimi, precum și în S29/1982,

³ Cf. Chidioșan 1983, p. 3.

⁴ Nu au fost incluse aici descoperirile Coțofeni provenite din cercetările recente conduse de Sever Dumitrașcu, păstrate la Universitatea din Oradea, la care nu am avut acces.

⁵ Referitor la ultimul context, Chidioșan nota în jurnalul de șantier: „nr. mare de fragmente ale cult. Coțofeni unul cu împunsături succesive”. În continuare, se menționează în dreptul m. 20, la adâncimea de 0,34 m, și trei unelte din piatră, între care un posibil topor de luptă. Nu știm însă, date fiind dese răvășiri ale locuirilor preistorice, dacă artefactele litice pot aparține culturii Coțofeni sau celei neolitice.

secțiune din care provin numeroase fragmente ceramice aparținând acestei culturi.

Materialul ilustrativ a fost conceput din materialele identificate în colecțiile muzeului orădean și din desenele, nepublicate, aflate în arhiva aceleiași instituții⁶ - pentru artefactele care nu au mai putut fi găsite pentru o ilustrare mai bună. În cazul celor din urmă, am optat, cel mai adesea, pentru prezentarea lor în original, unele doar schițe în creion, ca desene-document ale regretatului arheolog Nicolae Chidioșan. Alte câteva fragmente provin din muzeul localității Tășad (pl. 4/1, 3, 6).

Descrierea ceramicii Coțofeni

În ciuda faptului că așezarea Coțofeni a fost răvășită de locuirile din epoca fierului s-au recuperat, pe lângă fragmente, și vase ceramice întregibile. Acestea din urmă permit reconstituirea unor forme și motive ornamentale, cât și clasificarea lor tipologică.

Prin împărțirea sa în trei grupe, inegale ca reprezentare, materialul ceramic din acest punct se înscrie într-o constantă a ceramicii Coțofeni. Cantitativ, ceramica fină reprezintă doar un mic procent din întreg, cromatica acesteia reducându-se la cenușiu și brun-roșcat. Îngustimea pereților, urmele de lustruire atât pe suprafața exterioară cât și pe cea interioară a recipientelor, pasta bine frământată și nisipul fin utilizat ca degresant, sunt câteva elemente care conferă acestei ceramicii calitatea ei fină. Din punctul de vedere al motivelor decorative, această categorie nu diferă, decât poate printr-un spor de măiestrie și de atenție la execuție de trăsăturile ornamentale ale întregii ceramicii din sit.

Categoria ceramicii semifine, predominantă, include o mare varietate de caracteristici. Suprafața este, adeseori, aspră, datorată degresării cu nisip destul de mult, iar arderea oxidantă. Gama cromatică a acestei specii variază de la tonuri de negru și cenușiu la brun-roșcat, cărămiziu și ocru-gălbui.

Ceramica grosieră nu deține un procent semnificativ. Unitatea acestei categorii este dată de elemente cum ar fi grosimea mare a pereților, pasta neomogenă, pietricelele și bucățile de calcar folosite ca degresant, arderea oxidantă, inegală pe suprafața ciobului și uneori incompletă în profunzime, ori exfolierea exterioară a pereților. Prezența „cioburilor pisate” în pasta unor fragmente ceramice aparținând acestei categorii, situație regăsită și în alte descoperiri Coțofeni, s-ar putea să se datoreze arderii incomplete și insuficienței frământării a lutului și nu unei tehnici speciale de confecționare a ceramicii.

---

⁶ Numerele de inventar la care au fost identificate în colecția Muzeului Țării Crișurilor din Oradea sunt: 5880, 6616, 6619-6620, 9256, 9320-9321, 9327, 9490, 9499, 11290, 11293, 11297-11298, 11526, 11530, 11537-11539, 11544-11545, 11557-11558, 11560, 11562-11564, 11568, 11570, 11573, 11580, 11790, 11820, 11999, 12171-12173, 12177, 12183, 12189.

Formele ceramice

Fragmentele păstrate aparțin, în general, unor vase mici și mijlocii (căni, cești, străchini, castroane, amfore, cupă, vase-borcan), dar și de mari dimensiuni (urcioare, vase de bucătărie, oală).

I. *Cănille* sunt prezente prin trei variante distincte. Prima variantă (Ia) are corpul globular, buza oblică și toarta supraînălțată. Un exemplar, aproape întreg, este bogat decorat în tehnica *Furchenstich* (pl. 15/1). Unor căni din această variantă i-au aparținut și unele torți ornamentate (pl. 4/3; 5/7). Cea de-a doua variantă (Ib) o formează cănille cu gâtul îngust și înalt (pl. 2/1-2), într-un caz cu deschiderea în formă de pâlnie (pl. 2/2). O toartă, fără decor, făcea parte dintr-o cană inclusă aici (pl. 8/1). Cea de-a treia variantă (Ic) este reprezentată de partea superioară a unei căni de mari dimensiuni (h = cca. 17 cm; diametru maxim = 18 cm) cu gâtul cilindric și corpul bombat, ornamentată bogat în tehnica *Furchenstich* (pl. 18/1).

II. *Ceștile*, două la număr, sunt identice: corpul globular, buza oblică, toarta supraînălțată, dar păstrate în mod diferit (pl. 15/2, 4). Unui exemplar îi lipsește doar toarta (pl. 15/2). Ambele sunt lipsite complet de decor. Acestea au fost găsite împreună, Chidioșan precizând faptul că au exact aceleași caracteristici (dimensiuni: înălțime = 11 cm, diametru = 11,4 cm; culoare cenușiu-cafenie, cu nisip mărunț, aspru).

III. *Străchinile* sunt bine documentate în așezarea de la Tășad. Se disting trei variante principale: străchini tronconice cu corpul adânc și buza arcuită ușor în interior (IIIa) (pl. 2/1; 4/4-5), străchini calotiforme joase (IIIb) (pl. 3/4, 7; 13/5; 16/5) și străchini cu umărul rotunjit și buza evazată la exterior, peste diametrul corpului (IIIc) (pl. 2/7 = 17/2; 4/6). În cadrul variantei IIIb întâlnim un exemplar cu buza îngroșată oblic la interior (pl. 13/5). La variantele IIIa și IIIb decorul este realizat sub buză, în timp ce la varianta IIIc decorul este plasat pe umăr sau interiorul buzei. Probabil unei străchini îi aparțin și fragmentele din umărul unui vas decorat cu linii hașurate în rețea (pl. 5/1).

IV. *Castroanele* sunt foarte fragmentate. Cele câteva buze păstrate documentează prezența unor variante diferite: tronconice, adânci, cu apucători sub buză (pl. 13/3), tronconice, cu buza trasă ușor spre exterior (pl. 2/8) sau îndoită la exterior și teșită oblic în interior (pl. 2/6), tronconice, cu buza invazată (pl. 6/6), tronconice, cu buza îngroșată și teșită oblic la interior (pl. 7/3), precum și castroane cu buza evazată în formă de pâlnie (pl. 2/5; 13/6).

V. *Urcioarele* sunt reprezentate prin fragmente din zona gâtului și umărului, unde era aplicată baza torții. Decorul constă din brâie aplicate și motive incizate (pl. 6/5; 15/3), unele fragmente de toarte fiind ornamentate cu creste verticale (pl. 6/1-2).

VI. *Amforele* sunt prezente prin două variante certe. Prima variantă (VIa) este ilustrată printr-un exemplar de mici dimensiuni, cu corpul scund, rotunjit și

toartele plasate pe diametrul maxim (pl. 5/9 = 17/3). Cea de-a doua variantă (VIb) este ilustrată de tipul comun culturii Coțofeni, cu gâtul cilindric, corpul generos și toarte dispuse pe diametrul maxim (pl. 5/5; 5/8 = 13/4; 7/5; 16/4).

Unele fragmente (pl. 3/9; 4/1; 9/1; 10/9-10; 11/4, 9) pot aparține, la fel de bine, atât unor urcioare, cât și unor amfore, distincția fiind greu de realizat.

VII. *Vas cu corpul globular aplatizat* – întâlnit într-un singur caz, printr-un fragment din zona umărului, bogat ornamentat (pl. 9/2).

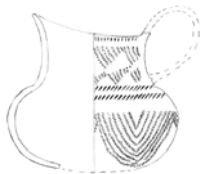
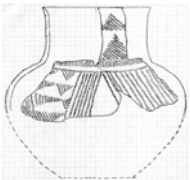
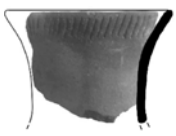
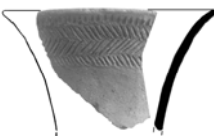

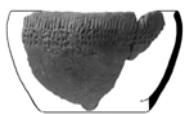
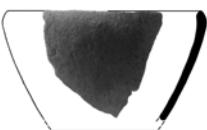
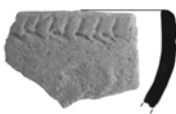

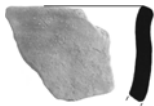

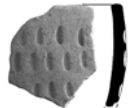

VIII. *Vasele de bucătărie* apar în așezare prin două variante. Prima (VIIIa), cea mai bine reprezentată, o formează vasele cu gâtul înalt și deschiderea largă, cu buza îngroșată la exterior în pseudo-manșetă, sub care s-au aplicat sau nu apucători orizontale (pl. 3/2-3; 7/6 = 14/2; 13/1-2; 14/1). Ca și gâtul, în unele cazuri, corpul vaselor este decorat cu incizii dispuse în triunghiuri îngropate (pl. 13/3-4). Două dintre vasele cu pseudo-manșetă (pl. 13/1-2) au culoare cafeniu-roșcată, cu mult nisip în pastă. A doua variantă (VIIIb) este ilustrată prin buza unui vas din marginea căreia au fost supraînălțați lobi reliefați asemenea unor creste verticale (pl. 7/2). Unul din fragmentele acoperite cu barbotină (pl. 10/1) poate aparține acestui tip de vas.

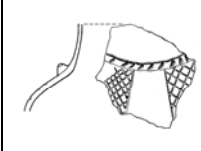
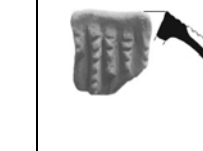
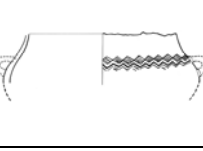
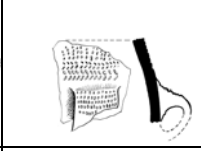
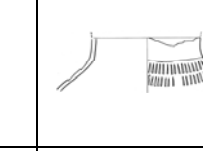

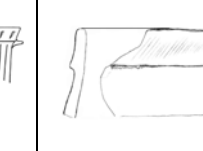

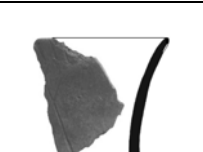

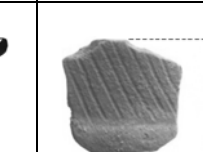
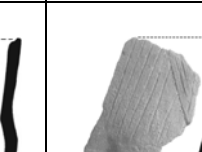
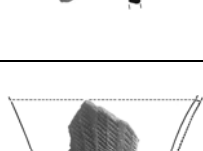

IX. *Vasele-borcan* sunt ilustrate printr-un număr ridicat de fragmente. Deși nu a putut fi reconstituit grafic niciun exemplar, putem aprecia că avem, și în acest sit, tipul comun Coțofeni, cu buza evazată, gâtul înalt, decorat cu incizii până la nivelul umărului (pl. 2/4; 3/1, 5, 8; 5/2, 4, 6; 6/3-4, 7-8; 7/1; 8/3-5, 7-9; 9/4-11; 10/3-8; 11/1-3, 5-8; 12/6; 18/2), iar partea inferioară acoperită sau nu de barbotină (pl. 10/3).

X. *Cupa cu picior* este o formă unicat în așezare. Din vas se păstrează un fragment al cupei, cu gura deschisă în formă de pâlnie, rupt în zona de îmbinare cu piciorul, pe suprafața căreia meșterul olar a pregătit un grund din incizii adânci. Pe corp au fost realizate benzi înguste verticale și orizontale de incizii în rețea (pl. 12/7 = 17/1).

XI. *Oală*. O formă aparte, foarte rară în mediul Coțofeni, dacă nu singulară, este cea a unei oale. Vasul prezintă o deschidere largă a gurii, cu buza puternic rășfrântă la exterior, din care pornește direct, fără gât, un umăr rotunjit, bogat ornamentat, având un diametru mult mai mare comparativ cu gura (pl. 16/1).

Fundurile aparțin unor vase de dimensiuni mici sau medii (pl. 12/1-5).

I				
				
II				
III				
				
IV				
				

V				
VI				
VII				
VII I				
IX				
X				
XI				

Fig. 1. Tipologia vaselor ceramice Coțofeni de la Tășad-Cetățaua

Motivele ornamentale

Tehnicile de decorare a vaselor ceramice din așezarea de la Tășad sunt cele specifice fazei finale a culturii Coțofeni: incizii, impresiuni, aplicații

plastice, împunsături succesive și pseudo-excizie. Cu ajutorul acestora s-au realizat motive ornamentale diverse, uneori cu caracter de unicat în acest mediu.

I. *Incizie*. Este cea mai utilizată tehnică de decorare în acest sit. Un motiv des răspândit este cel format din linii dispuse în triunghiuri îngropate ornamentând gâtul și umărul unor vase-borcan (pl. 6/3, 7-8; 8/8; 9/5, 7; 11/7-8) sau de bucătărie (pl. 14/1, 3-4). Pe același tip de vase întâlnim și incizii întretăiate oblic (pl. 7/1) și dispuse în „brăduț” (pl. 9/8; 18/2). Câteva fragmente poartă un decor incizat în „căpriori” (pl. 8/4-5, 8; 9/11). Pe urcioare și amfore au fost preferate benzile verticale hașurate în rețea acoperind fie corpul vaselor (pl. 6/5; 10/9-10; 11/4, 9; 15/3), fie toarta (pl. 6/5); alte linii formează motive similare, greu însă de diferențiat (pl. 3/3, 5, 8; 5/2, 4, 6; 6/4; 7/6 = 14/2; 8/3, 9; 9/4, 6, 8-9; 10/3-8; 11/1-3, 5-6; 12/6; 14/2). Liniile hașurate în rețea sunt dispuse și în benzi orizontale, marcate sau nu, pe umărul unor vase mici (pl. 2/7 = 17/2; 5/1; 9/2), sub buza unui castron (pl. 7/3), pe pseudo-manșeta unor vase de bucătărie (pl. 3/3) ori pe marginile unei torți (pl. 5/7). Într-un singur caz, benzile hașurate în rețea sunt flancate de linii executate în tehnica *Furchenstich* (pl. 16/1). Liniile scurte verticale formează un șir sub buza unei căni (pl. 2/1). Pe vasele mici întâlnim și incizii scurte formând un motiv în zigzag (pl. 4/6). Motivul „scheletului de pește” îl regăsim incizat sub buza unei căni din tipul Ib (pl. 2/2), deasupra torții unei amfore (pl. 5/8 = 13/4) și pe umărul unui castron (pl. 13/6). Pe umărul unei amfore au fost incizate două șiruri orizontale de romburi înlanțuite, cele din rândul superior hașurate oblic în interior, iar cele din rândul inferior doar parțial hașurate, spațiul dintre ele fiind cruțat, rezultând un motiv pseudo-excizat în zigzag (pl. 5/9 = 17/3). Un motiv unicat pentru mediul Coțofeni îl reprezintă fâșiile verticale, alăturate câte două, de linii scurte hașurate în rețea ce coboară pe pereții unei cupe, o altă bandă verticală acoperind zona de îmbinare a piciorului. La baza fâșiilor verticale liniile primesc forma unor romburi înlanțuite, cu unele laturi doar sugerate (pl. 12/7 = 17/1).

II. *Impresiune*. Impresiunile constau în alveole de forme, largimi și adâncimi diferite, în funcție de unealta care a fost întrebuințată la realizarea lor. Sunt dispuse mai ales sub buza, în zona umărului și pe toartă, iar sub forma unor mici crestături, chiar pe marginea buzei. Le regăsim alcătuind șiruri orizontale sub buza vaselor (pl. 2/2; 3/1, 3, 5, 7-8; 5/4; 6/6; 7/6; 10/8; 14/1-2; 15/1; 16/5), pe interiorul buzei (pl. 4/6), pe cantul unui castron (pl. 2/5; 5/4), pe umărul vaselor (pl. 8/6; 9/1; 13/6; 15/1; 16/4), pe proeminențe-apucători (pl. 2/4). Pe umărul unei străchini au fost realizate grupe de câte trei șiruri orizontale, destul de neregulate, de mici impresiuni circular-ovale (pl. 4/4). Ca tipuri aparte de impresiuni menționăm cele realizate cu vârful unei mici unelte, ce formează un motiv greu de definit, cu șiruri orizontale care se interpun cu alte șiruri dublate la un capăt de un alt șir mai scurt, acoperind umărul unei amfore sau al unui urcior

(pl. 4/1), precum și șirurile de mici impresiuni de pe toarta unei amfore (pl. 5/8) ori umărul unui vas (pl. 5/3).

III. *Furchenstich*. Ornamentarea vaselor în tehnica împunsăturilor succesive este bine atestată în așezarea de la Tășad. Cu ajutorul acesteia au fost realizate diferite motive, cea mai complexă asociere fiind întâlnită pe două căni (pl. 15/1; 18/1). Predominante sunt triunghiurile formate din linii oblice paralele, acoperind diverse zone ale vasului. Întâlnim, astfel, triunghiuri dispuse cu vârful în jos, pe un singur șir, fie „franjurate” (pl. 2/5), fie cu laturile deschise (pl. 4/6; 11/10 = 16/3); în unele cazuri acestea sunt dispuse pe mai multe șiruri (pl. 15/1; 18/1). Pe gâtul unei căni triunghiurile sunt dispuse cu vârful în sus, pe mai multe șiruri (pl. 18/1). Din linii scurte executate în tehnica *Furchenstich* s-a realizat și un motiv în „schelet de pește”, sub buza unei străchini (pl. 2/3) sau doar linii scurte verticale (pl. 4/4). Motivul „scutului” este întâlnit pe corpul unei căni (pl. 15/1), cât și pe toarta unei căni de același tip (pl. 4/3). Pe umărul unor vase împunsăturile succesive formează grupe de linii orizontale (pl. 9/2-3; 16/1) sau dispuse în „căpriori” asociat altor motive (pl. 17/1). Corpul unui mic vas globular este acoperit cu triunghiuri îngropate marcate la partea superioară de linii orizontale, toate în tehnica amintită (pl. 10/2 = 16/2).

IV. *Șnurul fals*. Deasupra unei toarte de amforă se distinge un decor imprimat format din șiruri verticale paralele executate într-o manieră ce amintește de tehnica ornamentării cu șnurul, fără a constitui însă un decor șnurat veritabil (pl. 5/8).

V. *Pseudo-excizia*. Fragmentele de amforă ornamentate cu șiruri de romburi înălțuite sunt despărțite de un spațiu cruțat ce oferă, în negativ, un motiv în zigzag pseudo-excizat (pl. 5/9 = 17/3).

VI. *Decorul aplicat*. Elemente plastice, dar cu rol funcțional, sunt proeminențele-apucători de formă ovală dispuse sub buza (pl. 2/4; 5/4; 7/6) sau pe corpul vasului (pl. 7/4 = 14/2; 8/6; 13/3; 14/1). Din categoria elementelor plastice fac parte și crestele verticale, crestate sau nu, ce acoperă torțile unor urcioare (pl. 6/1-2) ori lobii (pl. 7/2). Brâiele acoperă suprafața a două vase. Într-un caz brâul încinge partea inferioară a gâtului unui urcior (pl. 15/3). Tot pe un urcior, de la baza torții pornesc mai multe brâie verticale, crestate (pl. 6/5).

VII. *Barbotina*. Acoperă partea inferioară a unor vase-borcan sau de bucătărie, fiind aplicată prin stropire (pl. 6/8; 10/1, 3; 12/6).

Din ceramică a fost lucrat și un mosor de lut ars. Piesa a fost descoperită în S 20/1979 (m. 0-4, ↓ - 0,10-0,40 m) și prezintă următoarele dimensiuni: lungime = 7 cm; diametru capete = 4 cm (pl. 13/7). Dacă în privința acesteia nu există dubii majore privind încadrarea culturală, forma fiind comună mediului Coțofeni, mai greu sunt de discutat în acest context alte descoperiri, nesigure din cauza amestecării depunerilor arheologice din sit. Un astfel de exemplu, este consemnat în jurnalul de șantier, unde N. Chidioșan nota că în S14/1976 s-au

găsit „în colțul 0-2, câteva fragmente Coțofeni cu o fusaiolă” (nr. inv. 6619). Ne mulțumim, deci, să semnalăm informația.

Analiza descoperirilor și încadrarea lor cultural-cronologică

În prima semnalare a locuirilor preistorice de la Tășad-*Cetățaua*, materialele eneolitice erau atribuite culturilor Baden și Coțofeni⁷. În rapoartele păstrate în manuscris ori în cele publicate ulterior, Nicolae Chidioșan a menționat constant prezența unor descoperiri atribuite, oscilând, fie culturii Baden⁸ sau de tip Baden-Coțofeni⁹, fie numai culturii Coțofeni¹⁰. Într-un alt context (caseta CVIII A/1978, □ A-C/2, ↓ 0,48-0,60), în jurnalul de șantier sunt consemnate și câteva fragmente „Coțofeni cu aspect aparte de cele cunoscute”¹¹; o opțiune mai precisă și nuanțată privind încadrarea materialelor o avem într-unul din manuscrisele sale, unde pornind de la un vas întregibil, aprecia că la Tășad locuirea este documentată în faza Coțofeni III¹².

Poate particularitatea acestor descoperiri l-a determinat pe Sever Dumitrașcu să adopte termenul de „depuneri Coțofeni-Sac” (?!), în legătură cu descoperirile de la Tășad¹³, fără a putea însă cunoaște sensul și conținutul noțiunii, rămasă încă un mister. Anterior, cu aproape trei decenii în urmă, Dumitrașcu atribuia culturilor Coțofeni și Baden materialele apărute pe *Cetățaua*¹⁴. Monografiile dedicate culturii Coțofeni, semnate de Petre Roman¹⁵ și Horia Ciugudean¹⁶ nu cuprind în repertoriile lor și așezarea de la Tășad, astfel că lipsesc alte opinii avizate privitoare la atribuirea culturală și cronologică a materialelor de aici. Recent, Victor Sava în sinteza sa asupra finalului epocii

⁷ Repertoriu Bihor 1974, p. 77, nr. 403 (s.v. N. Chidioșan).

⁸ Morintz 1973, p. 393 (cu informații furnizate de Nicolae Chidioșan); Chidioșan 1976, p. 1.

⁹ Chidioșan 1975, p. 1.

¹⁰ Morintz 1972, p. 353 (cu informații furnizate de Nicolae Chidioșan și Ivan Ordentlich); Chidioșan 1977, p. 28; Stoia 1979, p. 367 (cu informații furnizate de Nicolae Chidioșan).

¹¹ Cert este faptul că Chidioșan, pe măsura cercetării, a sesizat caracterul Coțofeni al materialelor, căutând chiar să își explice influențele străine. Fișele sale ne indică lecturi după studii ce vizau descoperiri de tip Kostolac (cu însemnarea: „Pt. Tășad – fragmentele? Kostolac, vezi SCIV, 2, 1966, p. 347 Boroneanț”) (Boroneanț 1966), Vučedol (Dumitrescu, Stratan 1968), Schneckenberg (materialul cu incizii hașurate în rețea de la Cuciulata - Bichir 1962, fig. 10/5) și Glockenbecker (chiar considera unele materiale de la Tășad ca fiind Glockenbeker) (Neugebauer 1981) cu care, unele pe bună dreptate, încerca să racordeze și materialele apărute la Tășad.

¹² Cităm: „Trebuie să evidențiem însă câteva cioburi care ne-au permis întregirea unei oale mici cu corpul sferoidal, gât înalt, cilindric, decorat în triunghiuri și fascicole de linii realizate prin împunsături succesive (la noi, pl. 18/1). Tipul de vas și ornamentul fixează vasul în faza a treia a culturii Coțofeni” (Chidioșan 1979b, p. 4).

¹³ Dumitrașcu *et alii* 1997, p. 64.

¹⁴ Dumitrașcu 1985, p. 56; Dumitrașcu 1986, p. 693.

¹⁵ Roman 1976.

¹⁶ Ciugudean 2000.

cuprului în Câmpia de Vest, a luat în discuție descoperirile de la Tășad în contextul culturilor Baden și Coțofeni¹⁷.

Cu toate minusurile date de lipsa complexelor și a răvășirilor amintite, descoperirile de la Tășad-*Cetățaua* formează un lot cu forme reconstituibile și motive suficient de bine păstrate încât să formeze una dintre descoperirile de referință ale culturii Coțofeni din nord-vestul României. Ne susținem această aserțiune nu atât prin bogăția materialului recuperat și ilustrat, cât mai ales prin prezența unor forme și motive caracteristice, unele cu caracter de unicat în cadrul culturii Coțofeni.

Un motiv târziu în aria acestei culturi îl reprezintă zigzagul realizat din incizii scurte (**pl. 4/6**). Motivul este specific subfazelor Coțofeni IIIb-IIIc, nefiind întâlnit de noi în așezări stratigrafiate mai timpurii¹⁸, iar în grupul Ostrikovac îl întâlnim în orizonturile Ic și Id¹⁹. În schimb, zigzagul pseudo-excizat, rezultat în negativ între două șiruri de romburi (**pl. 5/9 = 17/3**), reprezintă deocamdată o apariție insolită în motivistica Coțofeni. Deși se mai cunosc cazuri de pseudo-excizie în zigzag pe olăria Coțofeni (multe descoperiri fiind inedite), asocierea cu motivistica amintită constituie o noutate. Zigzaguri excizate apar în depuneri Coțofeni III târzii impregnate de curentul Vučedol, din așezarea de la Ostrovu Corbului-km 911²⁰ și în nivelul *j* de la Băile Herculane-Peștera Hoților²¹. Motivul este prezent, de asemenea, în aria grupului Ostrikovac, unde este specific pentru faza Id²², precum și în mediul Vučedol, fiind întâlnit la Moldova Veche²³.

Prezența motivului format din romburi hașurate și zigzaguri pe o amforă (**pl. 5/9 = 17/3**), reprezintă un element extrem de rar pentru cultura Coțofeni. Nu putem invoca aici decât fragmentul unei amfore ornamentată între toate cu un șir de romburi înlănțuite descoperit în nivelul *j* de la Băile Herculane-Peștera Hoților²⁴. Tot de aici putem cita o analogie relativ bună pentru acest motiv pe suprafața unui vas bitronconic²⁵. Ambele descoperiri oferite spre comparație fac parte din rândul celor care amprenta vučedoliană este mai mult decât prezentă.

Motivul romburilor hașurate, oblic sau în rețea, înlănțuite în șiruri pe diametrul maxim al unor vase cu corpul globular constituie deja o prezență bine documentată în orizontul de la finalul culturii Coțofeni. Amintim aici

---

¹⁷ Sava 2008, p. 45, 49.

¹⁸ Vezi Popa 2012, p. 150.

¹⁹ Stojić 1996, pl. III/8; V/6; VII/11.

²⁰ Roman 1976, p. 44, pl. 104/11.

²¹ Roman 1976, p. 44, pl. 113/4.

²² Stojić 1996, pl. VI/5.

²³ Dumitrescu, Stratan 1968, Abb. 1/2 = 2/2.

²⁴ Roman 1976, pl. 113/6; Petrescu 2000, pl. LXXXIX/6; Ciugudean 2000, pl. 108/6.

²⁵ Roman 1976, pl. 113/5; Ciugudean 2000, pl. 108/5.

descoperirile cunoscute de la Românești-*Peștera cu Apă*²⁶, Livezile-Baia²⁷, Cheile Mănăstirii-*Pleșa Râmețului*²⁸, Prihodiște-*Peștera Prihodiște*²⁹ și Clit-*Gruiețul Negrilor*³⁰. Într-o locuire Coțofeni târzie, cu numeroase elemente vuçedoliene, motivul apare și la Dubova-Cuina Turcului³¹. Alături de descoperirile Coțofeni de la Medieșul Aurit-*La Leșu*³², cele de la Tășad sunt singurele cunoscute în partea de nord-vest a României. Întrucât în istoriografia de la noi s-au discutat în ultimul timp, credem noi suficient de mult și pertinent, analogiile și, implicit posibilele legături culturale sugerate îndeosebi cu zona balcanică, nu le vom relua aici³³. Le menționăm doar pe cele aflate la est și nord-est de aria Coțofeni, în descoperirile de la Bogdănești³⁴, în Moldova³⁵ și în aria culturii amforelor sferice, la Wartberg³⁶.

Din aceeași serie de motive Coțofeni târzii apar la Tășad și benzile orizontale de linii hașurate în rețea (**pl. 1/7 = 17/2; 5/1; 7/3; 9/2; 12/7 = 17/1; 16/1**), cu analogii numeroase în mediul Coțofeni târziu³⁷; în Crișana motivul, deși rar, îl regăsim la Cămpanii de Sus-*Peștera Măgura*³⁸ și în *Peștera Igrîța*³⁹. Cel al unei străchini (**pl. 1/7 = 17/2**) are bune analogii, pe o formă probabil similară, la Dubova-Cuina Turcului⁴⁰. Ornamentând marginile unei torți de cană (**pl. 5/7**) motivul își găsește analogii foarte bune în peșterile de la Prihodiște⁴¹, Românești⁴² și Cămpanii de Sus⁴³. Flancat de șiruri de impresiuni (**pl. 16/1**),

²⁶ Roman 1976, pl. 108/7; Ciugudean 2000, pl. 107/6; Moga, Sârbu 2004, p. 49, pl. X/5.

²⁷ Ciugudean 2000, pl. 114/3, 6.

²⁸ Ciugudean, Anghel 2000, p. 153-154, fig. 5/1 (locuirea este atribuită de autori grupului Livezile).

²⁹ Rișcuța *et alii* 2012, p. 64, pl. III/3-10; IV/5-6; V/6; XIII/2-3.

³⁰ Dumitrașcu 1972, p. 55, pl. IX/10.

³¹ Petrescu 2000, p. 64, pl. LXXXV/12; C/5, 7, 14-15, 17.

³² Dumitrașcu 1972, p. 54, pl. VII/2.

³³ Vezi Ciugudean 2000, p. 56-57; Ciugudean, Anghel 2000, p. 154; Rișcuța *et alii* 2012, p. 66-67, 69, 71-72.

³⁴ Burtănescu 2002, p. 182.

³⁵ Nu putem să nu remarcăm aici dese motive pictate ce redau triunghiuri hașurate în rețea (Dumitroaia 2000, fig. 19/2; 25/3, 9) sau chiar și romburi, executate în mod similar (Dumitroaia 2000, fig. 26/5), apărute în aria culturii Horodiștea-Erbiceni, într-o lume cu o tradiție a picturii încă bine conservată. Tot în această arie culturală se întâlnește și tehnica inciziei pentru motive similare, ca de pildă la Țăgănași (Dumitroaia 2000, fig. 30/25).

³⁶ Szmyt 2003, fig. 15/9.

³⁷ Rișcuța *et alii* 2012, pl. I/1, 4; II/2-3; 4/4-8, 10; IV/1-10; V/3, 5; XIII/2-4 (Prihodiște-*Peștera Prihodiște*).

³⁸ Vlassa 1970, fig. 7/7; Vlassa 1974, fig. 7/7; Roman 1976, pl. 43/9.

³⁹ Emödi 1987-1988, fig. 18/97.

⁴⁰ Petrescu 2000, pl. LXXXVI/4.

⁴¹ Rișcuța *et alii* 2012, pl. V/3.

⁴² Roman 1976, pl. 107/3; Petrescu 2000, pl. LXXXIX/3.

⁴³ Vlassa 1970, fig. 7/14; Vlassa 1974, p. 411, fig. 7/11.

inciziile hașurate în rețea sub specifice, în bazinul Moravei, orizontului Ostrikovac Ib, unde avem bune analogii în situl eponim⁴⁴.

O altă apariție interesantă este ornamentica din linii verticale dispuse deasupra unei torți de amforă realizată în tehnica șnurului fals, prin imprimarea unor mici „boabe de grâu” dispuse oblic (**pl. 5/8**). Motivul format din șiruri verticale realizate deasupra torții, uneori coborând pe toartă, îl regăsim pe amfore cu decor șnurat Coțofeni descoperite la Vădastra⁴⁵ și Cornu⁴⁶. Executat din împunsături succesive acesta este prezent în nivelul *f* de la Băile Herculane-*Peștera Hoților*⁴⁷, dar și în mediul Kostolac, la *Lugovi-Drmno*⁴⁸. Prin impresiune, motivul este executat deasupra torții unei amfore dintr-o groapă (G 2/1999) Coțofeni IIIc de la Giurtelecu Șimleului, asociată cu descoperiri de ceramică șnurată⁴⁹. Spre deosebire de tehnica „șnurată” autentică⁵⁰, imitațiile de șnur sunt foarte rar documentate în aria culturii Coțofeni. Practic, în momentul de față sunt publicate, ca certe, aparițiile de la Ocelele Mari⁵¹ și *Răchita-Vârful Zăpozi*⁵², nefiind însă exclus ca unele dintre descoperirile considerate veritabile să reprezinte tot imitații. În această situație era necesară utilizarea unor unelte cu dinții de formă similară celei pe care o presupunea imprimarea unui șnur propriu-zis. Dacă vorbim de ornamentică în tehnica șnurului veritabil, trebuie spus că în Crișana descoperirile pe ceramica Coțofeni cunoscute sunt și ele rare: *Girișu de Criș-Rături*⁵³, *Peștera Igrîța*⁵⁴, *Oradea-Salca*⁵⁵ și *Vadu Crișurilor-Peștera cu Apă*⁵⁶.

O prezență demnă de consemnat este fragmentul de cupă cu picior (**pl. 12/7**), dată fiind raritatea unor astfel de produse în cadrul culturii Coțofeni. Întrucât o discuție asupra acestor descoperiri a văzut recent lumina tiparului⁵⁷, ne rezumăm aici doar să subliniem faptul că toate cupele cu picior constituie apariții târzii, aparținând subfazelor Coțofeni IIIb-IIIc. Noutatea este dată de tipul decorativ prezent pe corpul cupei, format din benzi verticale de linii hașurate în rețea, a căror origine, străină mediului Coțofeni, ne-o oferă, la acest

⁴⁴ Stojić 1996, pl. I/7-8; X/5.

⁴⁵ Roman 1976, pl. 50/3; Roman *et alii* 1992, Taf. 31/1.

⁴⁶ Roman 1976, pl. 50/2.

⁴⁷ Roman 1976, pl. 75/4; Petrescu 2000, pl. LXXI/4.

⁴⁸ Nikolić 2000, T. XXIII/3.

⁴⁹ Bejinariu 2005, p. 54, pl. XI/3.

⁵⁰ O ultimă discuție asupra acestora, a se vedea la Popa 2012, p. 138-145.

⁵¹ Roman *et alii* 1992, p. 61, Taf. 29/11.

⁵² Popa 2012, p. 138, 140, 144, pl. 61/4.

⁵³ Dumitrașcu 1967, p. 73, pl. I/3; Dumitrașcu 1972, nota 41.

⁵⁴ Roska 1941, fig. 17/7; Roska 1942, p. 140, fig. 162/7; Emödi 1987-1988, p. 485, 487-488.

⁵⁵ Roman, Némethi 1978, p. 51; Roman *et alii* 1992, Taf. 29/23.

⁵⁶ Roman 1976, p. 29, pl. 50/10.

⁵⁷ Popa 2012, p. 159-160.

nivel al cunoașterii, descoperiri de tip Ostrikovac Ib⁵⁸, contemporane etapei Coțofeni III finale. Motivistica târzie de pe cupa de la Tășad, deocamdată unicat pentru aria Coțofeni, întărește apartenența sa la ultima formă de manifestare a acestei culturi. Dacă până în momentul de față, excluzând exemplarele șnurate Coțofeni de la Băile Herculane-*Peștera Hoților* și Ostrovu Corbului⁵⁹, cupele cu picior se cunoșteau doar din Transilvania⁶⁰, acum aria lor se lărgeste cuprinzând și Crișana.

Probabil un important reper cronologic în favoarea unei etape târzii a lotului ceramic Coțofeni de la Tășad îl reprezintă și prezența brâielor multiple, crestate, care pornesc vertical de sub toarta unui urciur, întâlnite și în situl Coțofeni târziu de la Prihodiște⁶¹, aplicații care pot constitui începutul unei mode specifice, ulterior pe o arie foarte vastă, olăriei Bronzului timpuriu.

O serie de vase de bucătărie de la Tășad beneficiază de o îngroșare a buzei sub formă de pseudo-manșetă (pl. 3/2-3; 7/6 = 14/2; 13/1-2; 14/1). Modalitatea, specifică etapelor Coțofeni târzii, este atestată, mai cu seamă, în Transilvania⁶². Nu lipsesc însă nici exemple din Crișana, cunoscute de la Oradea-Salca⁶³ și Cămpanii de Sus-*Peștera Măgura*⁶⁴.

Unele forme și motive decorative ale ceramicii Coțofeni de la Tășad ne trimit și către aria Kostolac. De pildă, profilul străchinii de la pl. 4/5 nu este specific culturii Coțofeni, întâlnindu-l în schimb, tot cu corpul lipsit de decor, în descoperirile Kostolac de la Gomolava⁶⁵. Pe umărul unei alte străchini întâlnim metope din linii orizontale realizate din impresiuni punctiforme⁶⁶ (pl. 4/4), receptate desigur din aceeași arie Kostolac⁶⁷. În Crișana, tehnica este întâlnită într-un singur caz pe olăria Coțofeni, în *Peștera Măgura* de la Cămpanii de Sus, formând însă un motiv format din cercuri concentrice și unghiulare, asociate unui decor hașurat în rețea, de factură târzie⁶⁸.

⁵⁸ Stojić 1996, pl. I/15.

⁵⁹ Roman *et alii* 1992, p. 61, Taf. 29/17, 20; Popa 2012, p. 160, fig. 12/1-2.

⁶⁰ Descoperirile sigure Coțofeni sunt cele de la Bretea Mureșeană, Zlatna-*Colțu lui Blaj*, Sebeș-*Papuc*, Șeușa-*Gorgan* și Răchita-*Vârful Zăpozii* (Popa 2012, p. 159-160).

⁶¹ Rișcuța *et alii* 2012, p. 64, pl. IX/1.

⁶² Pentru alte analogii din aria culturii Coțofeni și bibliografie, vezi Popa 2012, p. 164-165.

⁶³ Roman 1976, p. 47, pl. 117/12, 14; Roman, Némethi 1978, pl. 78/10-11. Pentru o datare mai târzie a acestor descoperiri, vezi și Ciugudean 2000, p. 54.

⁶⁴ Vlassa 1970, fig. 8/2.

⁶⁵ Nikolić 2000, T. XII/6 (= T. XXXIX/6).

⁶⁶ O analogie bună pentru decorul de sub buză al străchinii, format din linii scurte în tehnica *Furchenstich* continuat de un motiv punctiform îl avem în nivelul *h* de la Băile Herculane-*Peștera Hoților* (Roman 1976, pl. 110/9).

⁶⁷ A se vedea șiruri de impresiuni executate sub buza unui vas Kostolac de la Cuina Turcului (Boroneanț 1966, p. 349, fig. 3/10).

⁶⁸ Vlassa 1970, p. 120, fig. 7/7; Vlassa 1974, p. 411-412, fig. 7/7; Roman 1976, p. 28, 46, pl. 43/9.

Fără analogii deocamdată în mediul Coțofeni este oala cu buza puternic răsfrântă, păstrată prin partea sa superioară, de la **pl. 16/1**, apariție ce demonstrează, încă o dată, varietatea tipologică a ceramicii coțofeniene din faza sa finală⁶⁹.

Cât privește mosorul de lut ars, acesta face parte din categoria exemplarelor subțiate la mijloc, în formă de clepsidră culcată, cu analogii foarte bune în descoperiri Coțofeni⁷⁰. Astfel de obiecte sunt cunoscute încă din faza Coțofeni I, în așezarea de la Iaz-Dâmb⁷¹, însă cele mai multe descoperiri provin din situri Coțofeni III, precum cele de la Șincai-Cetatea Păgânilor⁷², Bocșa Montană-Colțan⁷³ și Bretea Mureșeană-Măgura Sârbilor⁷⁴. Utilitatea lor este bănuită fie în legătură cu înfășurarea fibrelor toarse cu fir subțire, fie folosind ca greutate de război pentru țesături mici.

Concluzii

Așadar, pentru datarea târzie a materialelor Coțofeni de la Tășad ne stau la îndemână câteva caracteristici ale vaselor ceramice, definitorii pentru ultima formă de manifestare a acestei culturi. Alături de alte motive (triunghiuri hașurate, benzi hașurate prin incizare) acestea fac parte din repertoriul decorativ specific ultimei subfaze Coțofeni (IIIc) fiind datorate unor influențe sud-dunărene. Analogiile oferite de materialele Coțofeni aflate în contact cu cultura Vučedol și cele de tip Ostrikovac susțin plasarea lor în ultima etapă de evoluție a culturii Coțofeni. Cel puțin din lotul studiat de noi lipsesc elemente badenoide și, probabil, ele nici nu există în situl de la Tășad, deși au fost invocate de-a lungul timpului.

În privința habitatului, surprinde lipsa unor amenajări destinate locuirii, remarcată de către N. Chidioșan⁷⁵, având în vedere totuși faptul că dispersia materialelor indică folosirea întregului platou. Știm sigur din însemnările manuscrise ale autorului cercetărilor că cel puțin până în anii 1975-1976 nu

⁶⁹ O analogie relativ apropiată am găsit-o într-o descoperire atribuită culturii Coțofeni de la Ohaba Ponor-Peștera Șura Mare (Roman 2008, fig. CX/3), însă aici vasul este fără decor.

⁷⁰ N. Chidioșan încadra piesa, printr-o notiță cu creionul lângă desenul original, în epoca dacică. De altfel, arheologul orădean amintește în contextul locuirii dacice și „mosoare” în raportul privitor la cercetarea din anul 1979 (Chidioșan 1979b, p. 5).

⁷¹ Petrovsky 1979, fig. 5 = pl. XII/5; Ciugudean 2000, p. 29, pl. 112/18.

⁷² Lazăr 1978, p. 53, pl. XVI/6.

⁷³ Roman 1976, p. 30, pl. 52/30.

⁷⁴ Rotea 1993, pl. VI/9.

⁷⁵ Chidioșan 1977, p. 29; cf. și Păuna, mss., p. 6 (lucrarea are, pe alocuri, conținutul unui raport și a fost întocmită de profesorul de istorie din Tășad sub îngrijirea și cu datele oferite de către Nicolae Chidioșan, astfel încât considerăm că informațiile ce se regăsesc în ea prezintă interes științific).

fuse încă sesizat stratigrafic un nivel de locuire Coțofeni⁷⁶. Ulterior, existența unui astfel de nivel a fost amintită lapidar⁷⁷. În schimb, în anul 1996, o casetă deschisă la vest de secțiunea magistrală (S 9/1972-1974) a permis delimitarea unui nivel Coțofeni, ce suprapunea o locuire neolitică⁷⁸. Pe de altă parte, este posibil ca o parte a complexelor, dacă acestea au existat, să fi fost distruse de locuirile din epoca fierului, care în perioada dacică au culminat cu amenajări constructive de amploare. Din păcate, date suplimentare despre aceste ultime cercetări, care poate ar fi putut lămuri o parte a problemelor ridicate de locuirea Coțofeni, nu avem.

Cu toate acestea, nu ne putem îndepărta prea mult de observația privind caracterul temporar al locuirii Coțofeni de pe *Cetățaua* Tășadului. Se pare că aceasta a fost de scurtă durată. N. Chidioșan înclina, de altfel, să excludă existența unei așezări propriu-zise⁷⁹. Dacă privim caracterul locuirii de la Tășad în ansamblul habitatului Coțofeni din Crișana, nu putem să nu remarcăm unele similitudini, care ne permit să observăm că ne aflăm, în cele mai multe situații, în fața unor refugii temporare. Este cazul, de cele mai multe ori, și al prezenței acestor comunități în peșterile din sectorul Șuncuiuș-Crișul Repede, documentate prin materialele descoperite la Cămpanii de Sus-*Peștera Măgura*⁸⁰, în *Peștera Igrița*⁸¹ sau într-o peșteră din Munții Pădurea Craiului⁸². Singura așezare deschisă investigată prin săpături, probabil similară celei de la Tășad, atât ca tip de habitat, cât și ca datare și, parțial, și ca aspect al culturii materiale, este cea de la Giurtelecu Șimleului-*Coasta lui Damian*⁸³.

Situația prezentată mai sus atestă viețuirea în punctul Tășad-*Cetățaua*, pe o durată scurtă de timp, a unei comunități Coțofeni târzii, plasată într-un ecosistem favorabil habitatului. Existența sa se datorează unui impuls venit din arealul sudic al culturii Coțofeni, fapt certificat de amprenta vuçedoliană vizibilă în unele produse ceramice, aceleași care a generat descoperiri mult asemănătoare celor de la Tășad și în nord-estul Olteniei⁸⁴. Despre rolul jucat de această

⁷⁶ Chidioșan 1975, p. 1-2; Chidioșan 1976, p. 1.

⁷⁷ Chidioșan 1979a, p. 85.

⁷⁸ Dumitrașcu *et alii* 1997, p. 64.

⁷⁹ Morintz 1972, p. 353.

⁸⁰ Vlassa 1970, p. 120, fig. 5-8; Vlassa 1974, p. 411, fig. 6-8; Roman 1976, p. 80, pl. 1, nr. 94, pl. 43/8-9, 14-15, 17; 46/2.

⁸¹ Cel puțin câteva materiale credem că aparțin destul de sigur etapei Coțofeni IIIc (cum ar fi, de pildă, cele ilustrate la Emödi 1987-1988, p. 407, fig. 7/30; 18/97), ceea ce ar confirma datarea propusă de noi depunerilor de aici și în ultima fază Coțofeni (Popa 2004, p. 124), sugerată și prin prezența altor materiale cu caracteristici pentru Coțofeni III (Emödi 1987-1988, fig. 8 - mormântul 8 -; fig. 5/17-18).

⁸² Bodolea *et alii* 1987, p. 95-96, fig. 1.

⁸³ Bejinariu 2005, p. 51-58, pl. I-XIV.

⁸⁴ Tuțulescu 2011.

componentă la conturarea ultimei forme de manifestare Coțofeni⁸⁵, nu doar din Crișana, ce își așteaptă încă unele răspunsuri la întrebările ridicate până în prezent, vom reveni cu un alt prilej.

**CONTRIBUTIONS TO THE RESEARCH OF FINAL STAGE OF COȚOFENI CULTURE
IN CRIȘANA. THE TĂȘAD SETTLEMENT (BIHOR COUNTY)**

ABSTRACT

The Coțofeni culture settlement from Tășad (Bihar county) remained unknown to the specialists, although there are some information about the materials found here, known for more than four decades. The finds presented in this study resulted from the research made by Nicolae Chidioșan, between 1971-1984 on *Cetățaua* hill (363 m). They were found on the entire site, but rarely come from a distinct level, due to hill arrangements in Iron Age. Unfortunately, there were not notified Coțofeni contexts, although their existence should be considered.

Findings consist solely of pottery. More ceramic forms can be reconstructed: mugs, cups, dish, bowls, jugs, amphorae, vases with flattened body, cookware, dishes, jars, cups and pots with foot. The decor was done by impression, incision, *Furchenstich* technique, by fake string, pseudo-excision, applications and slurry. A ceramic bobbin also was found (pl. 13/7).

The ornamental motifs are extremely diverse, considering pottery function and technique used. We note the presence of vessels decorated with incised hatched network (pl. 1/7 = 17/2, 5/1, 7/3, 9/2, 12/7 = 17/1, 16/1), the shaded rhombs (pl. 5/9 = 17/3) the “fishbone” (pl. 2/2, 5/8 = 13/4, 13/6) and the pseudo-excision (pl. 5/9 = 17/3), all motifs being specific to the final stage of Coțofeni culture. We notice the presence of rare or unique vessels in Coțofeni culture repertory, like the cup with foot (pl. 12/7 = 17/1) and the pot without necks (pl. 16/1).

The existing analogies for Coțofeni settlement from Tășad indicates a dating of materials in Coțofeni IIIc stage, with very good analogies in the discoveries from Cămpanii de Sus-*Măgura*, *Prihodiște-Peștera Prihodiște*, *Românești-Peștera cu Apă*, *Băile Herculane-Peștera Hoților* caves, or at *Dubova-Cuina Turcului* rock shelter and open settlement from *Clit-Gruețul Negrilor*, but also in cremation necropolis from *Medieșu Aurit*. In this horizon contact elements with Vučedol culture and Ostrikovac group are present. The presence of this Coțofeni late community in Crișana is due to a south impulse from the area of contact with cultural entities above mentioned.

EXPLANATION OF FIGURES

- Fig. 1.** - The typology of Coțofeni vessels from Tășad-*Cetățaua*.
Pl. 1 - Tășad-*Cetățaua* archaeological site: site location on Bihar county map (1); Nicolae Chidioșan excavation plan (2); satellite view (from Google Earth) (3) and general view (4).
Pl. 2-18 - Tășad-*Cetățaua* – Coțofeni pottery.

Abrevieri bibliografice:

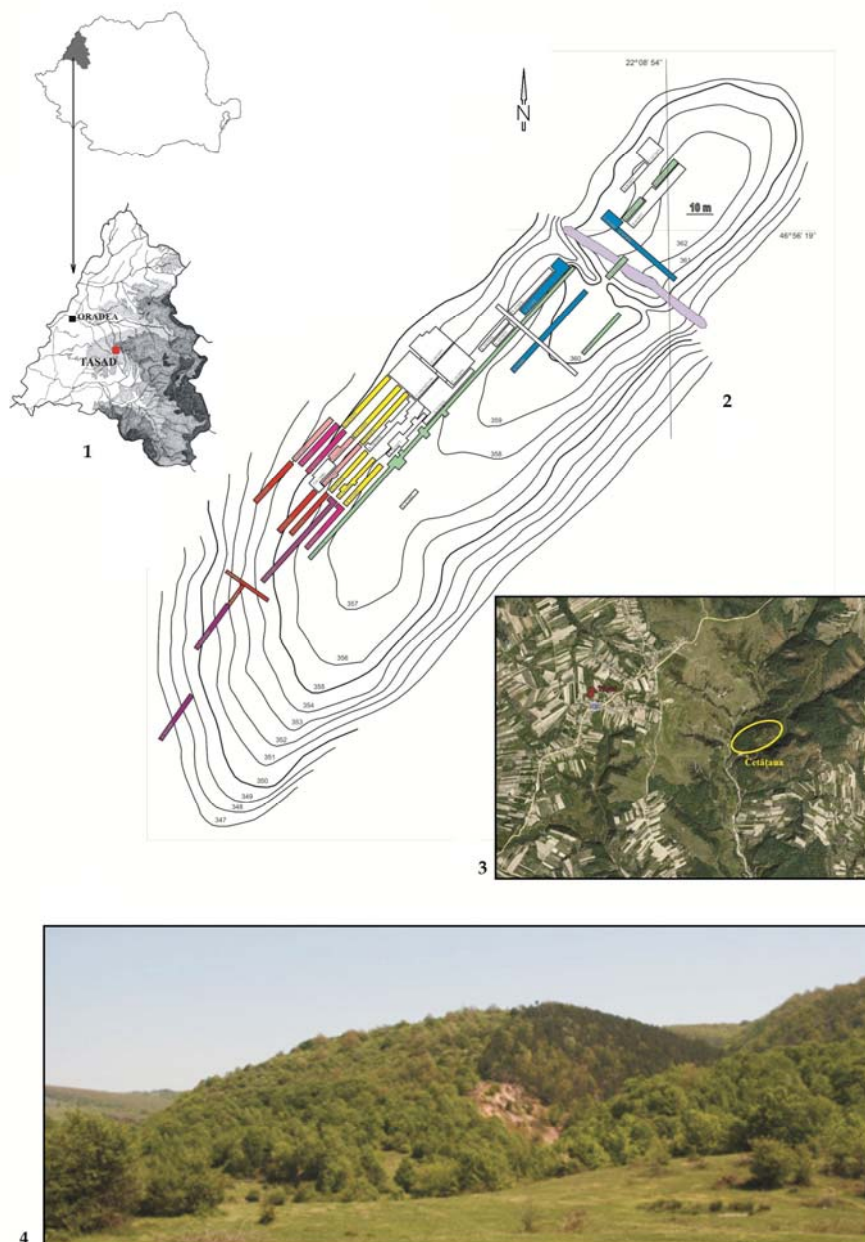
- Bejinariu 2005 - Ioan Bejinariu, „Cercetările arheologice de la Giurtelecu Șimleului-«Coasta lui Damian» (III). Descoperirile culturii Coțofeni”, în *Sargetia*, XXXIII, 2005, p. 51-93.

⁸⁵ Vezi, cel mai recent, Rîșcuța *et alii* 2012, p. 65-72.

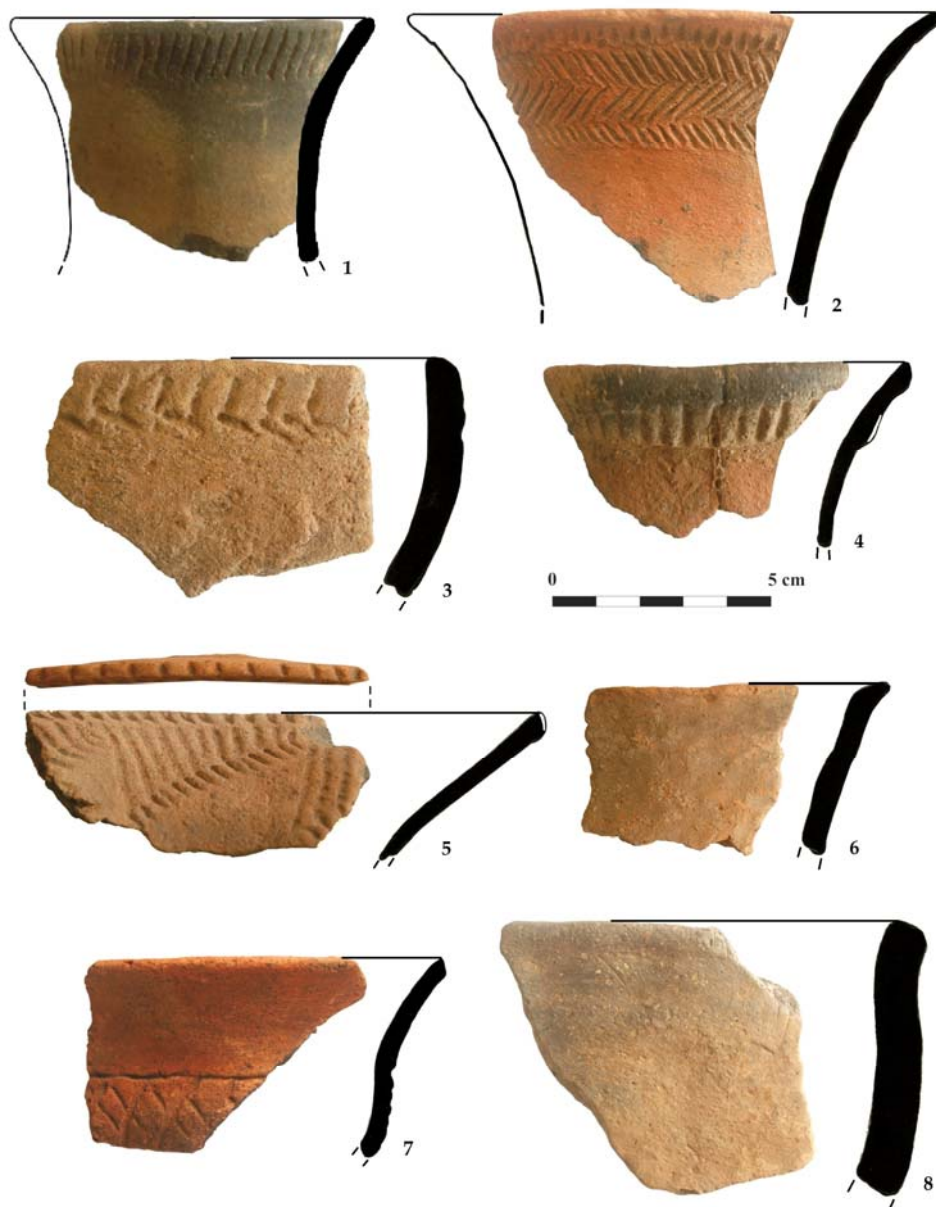
- Bichir 1962 - Gheorghe Bichir, „Beitrag zur Kenntnis der frühen Bronzezeit im südöstlichen Transsilvanien und in der Moldau (im Lichte der Grabungen von Cuciulata and Mândrișca)”, în *Dacia, n.s.*, VI, 1962, p. 87-114.
- Bodolea et alii 1987 - D. Bodolea, C. Călugăr, I. Istrate, V. Lascu, A. Știrbu, „Archaeological discoveries in the caves of Pădurea Craiului Mountains”, în *Travaux de l'Institut de spéologie «Émile Racovitzza»*, XXVI, 1987, p. 95-98.
- Boroneanț 1966 - Vasile Boroneanț, „Cultura Kostolac la Cuina Turcului”, în *SCIVA*, 17, 2, 1966, p. 345-353.
- Bulzan 2006 - Sorin Bulzan, „Observații privind zona Crișurilor în preajma războaielor pentru cucerirea Daciei. I. Câteva probleme ale cronologiei așezării oppidane de la Tășad «Cetățaua» în sec. I p. Chr.”, în *Crisia*, XXXVI, 2006, p. 43-49.
- Burtănescu 2002 - Florin Burtănescu, *Epoca timpurie a bronzului între Carpați și Prut cu unele contribuții la problemele perioadei premergătoare epocii bronzului în Moldova*, Bibliotheca Thracologia, XXXVII, București, 2002.
- Chidioșan 1975 - Nicolae Chidioșan, *Raport de activitatea științifică*, Oradea, 1975, mss.
- Chidioșan 1976 - Nicolae Chidioșan, *Proiect de cercetare arheologică Tășad, comuna Drăgoești, jud. Bihor, 1976*, Oradea, 1976, mss.
- Chidioșan 1977 - Nicolae Chidioșan, „Contribuții la problema originii podoabelor dacice de argint din spațiul carpato-dunărean”, în *Crisia*, VII, 1977, p. 27-43.
- Chidioșan 1979a - Nicolae Chidioșan, „Raport asupra săpăturilor arheologice întreprinse în anul 1978 în satul Tășad, comuna Drăgești (județul Bihor)”, în *Materiale*, Oradea, 1979, p. 85-89.
- Chidioșan 1979b - Nicolae Chidioșan, „Raport asupra săpăturilor arheologice întreprinse în anul 1979 în satul Tășad, comuna Drăgești (județul Bihor)”, mss., Oradea, 1979, p. 1-5.
- Chidioșan 1983 - Nicolae Chidioșan, *Raport asupra săpăturilor arheologice de la Tășad. Campania 1983*, mss, Oradea, 1983.
- Ciugudean 2000 - Horia Ciugudean, *Eneoliticul final în Transilvania și Banat: cultura Coțofeni*, BHAB, Timișoara, 2000.
- Ciugudean, Anghel 2000 - Horia Ciugudean, Dan Anghel, „O nouă așezare aparținând grupului Livezile descoperită la Cheile Mănăstirii (jud. Alba)”, în *Apulum*, XXXVII/1, 2000, p. 151-159.
- Dumitrașcu 1967 - Sever Dumitrașcu, „Colecția arheologică «Eugen Potoran»”, în *LȘ*, 1, 1967, p. 73-78.
- Dumitrașcu 1972 - Sever Dumitrașcu, „Morminte Coțofeni de incinerare descoperite la Medieșul Aurit”, în *StComSM*, II, 1972, p. 53-62.
- Dumitrașcu 1985 - Sever Dumitrașcu, „Descoperirile arheologice din valea Crișului Negru și semnificația lor istorică”, în *Crisia*, XV, 1985, p. 53-60.
- Dumitrașcu 1986 - Sever Dumitrașcu, „Descoperiri arheologice din valea Crișului Repede și semnificația lor istorică”, în *Crisia*, XVI, 1986, p. 687-714.
- Dumitrașcu et alii 1997 - Sever Dumitrașcu, M. Roșu, S. Pop, „Tășad, jud. Bihor”, în *Cronica cercetărilor arheologice. Campania 1996*, București, 1997, p. 64.
- Dumitrescu, Stratan 1968 - Vladimir Dumitrescu, I. Stratan, „Keramik der Vučedol-Kultur aus Moldova Veche im Banat”, în *Dacia, n.s.*, VI, 1962, p. 411-427.

- Dumitroaia 2000 - Gheorghe Dumitroaia, *Comunități preistorice din nord-estul României. De la cultura Cucuteni până în bronzul mijlociu*, Bibliotheca Memoriae Antiquitatis, VII, Piatra-Neamț, 2000.
- Emödi 1987-1988 - Ioan Emödi, „Ceramica ornamentată cu șnur din peșterile Igrîța și Izbândiș (jud. Bihor)”, în *ActaMN*, XXIV-XXV, 1987-1988, p. 485-505.
- Ignat 1987 - Doina Ignat, „Așezarea neolitică de la Tășad (jud. Bihor), aparținând grupului Suplacu de Barcău”, în *Crisia*, XVII, 1987, p. 9-17.
- Lazăr 1978 - Valeriu Lazăr, „Așezarea Coțofeni de la Șincai (județul Mureș) (II)”, în *Marisia*, VIII, 1978, p. 33-56.
- Mihăilescu 1966 - Vintilă Mihăilescu, *Dealurile și câmpiile României*, București, 1966.
- Moga, Sârbu 2004 - Marius Moga, Mihai Sorin Sârbu, „Ceramica Coțofeni de la Românești-Peștera cu Apă (com. Curtea, jud. Timiș)”, în *AnB*, s.n., X-XI/1, 2002-2003 (2004), p. 45-65.
- Morintz 1972 - Sebastian Morintz, «Les fouilles archéologiques en Roumanie (1971)», în *Dacia, n.s.*, XVI, 1972, p. 325-257.
- Morintz 1973 - Sebastian Morintz, «Les fouilles archéologiques en Roumanie (1972)», în *Dacia, n.s.*, XVII, 1973, p. 361-398.
- Neugebauer 1981 - Johannes-Wolfgang Neugebauer, „Glockenbecherfunde im Raume Laa a.d. Thaya, Niederösterreich“, în *Archeologia Austriaca*, 65, 1981, p. 53-61.
- Nikolić 2000 - Dubravka Nikolić, *Kostolačka kultura na teritoriji Srbije*, Centre for Archaeological Research, 19, Beograd, 2000.
- Păuna, mss. - Nicolae Păuna, „*Cetățeaua*”-Tășad, *veche așezare omenească*, mss., f.a.
- Petrescu 2000 - Sorin M. Petrescu, *Locuirea umană a peșterilor din Banat până în epoca romană*, BHAB, XXVII, Timișoara, 2000.
- Petrovszky 1979 - Richard Petrovszky, „Sondajul arheologic de la Iaz (comuna Obreja, județul Caraș-Severin)”, în *Tibiscus*, 5, 1979, p. 77-96.
- Pop 2005 - Grigor P. Pop, *România: dealurile de Vest și Câmpia de Vest*, Oradea, 2005.
- Popa 2004 - Cristian I. Popa, „Reprezentări speciale pe ceramica de tip Coțofeni. Aspecte ale cultului urano-solar în preistorie”, în *Apulum*, XLI, 2004, p. 113-145.
- Popa 2012 - Cristian Ioan Popa, *Contribuții la preistoria Văii Sebeșului (I). Locuiri Coțofeni din zona deluroasă*, BMS, III, Alba Iulia, 2012.
- Repertoriu Bihor 1974 - *Repertoriul monumentelor naturii, arheologice, istorice, etnografice, de arhitectură și artă din județul Bihor*, Oradea, 1974.
- Rișcuța et alii 2012 - Nicolae Cătălin Rișcuța, Marian Cosac, Romică Pavel, „Cercetările arheologice din Peștera Prihodiște (com. Vața de Jos, jud. Hunedoara) și câteva considerații privind etapa finală a culturii Coțofeni”, în *Sargetia*, III, XXXIX, s.n., 2012, p. 59-89.
- Roman 1976 - Petre I. Roman, *Cultura Coțofeni*, București, 1976.
- Roman, Némethi 1978 - Petre I. Roman, Ioan Némethi, *Cultura Baden în România*, BA, XXXI, București, 1978.
- Roman et alii 1992 - Petre I. Roman, Ann Dodd-Oprițescu, Pál János (ed.), *Beiträge zur Problematik der Schnurverziert Keramik Südosteuropas*, Heidelberg Akademie der Wissenschaften. Monographien III. Mainz am Rhein, 1992.

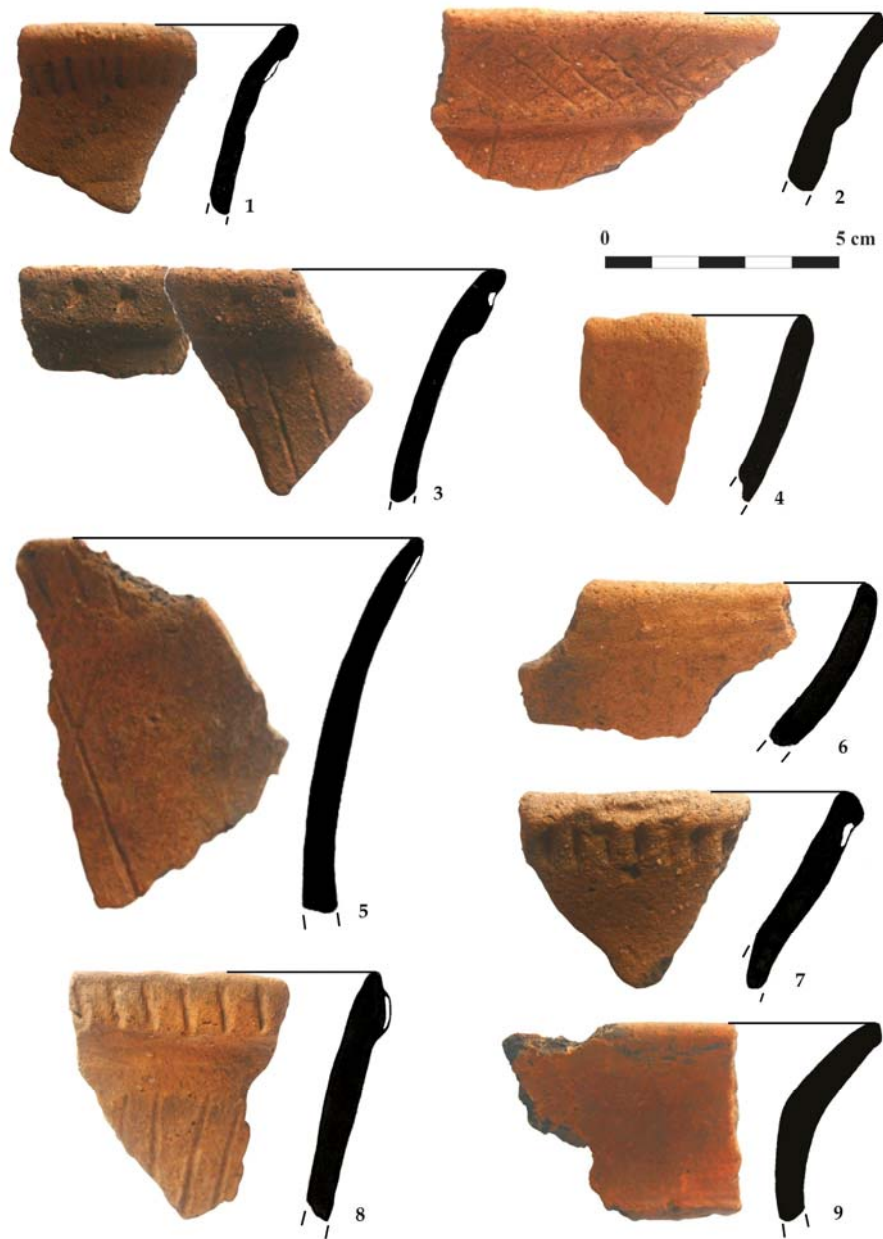
- Roska 1941 - Márton Roska, „Az aeneolithikum Koloszkorpádi I. Jellegü emlékei Erdélyben”, în *Közlemények*, I, 1941, p. 44-99.
- Roska 1942 - Márton Roska, *Erdély régészeti repertórium, I. Öskor*, Thesaurus Antiquitatum Transilvanicarum, I, Praehistorica, Kolozsvár [Cluj], 1942.
- Rotea 1993 - Mihai Rotea, „Contribuții privind bronzul timpuriu în centrul Transilvaniei”, în *Thraco-Dacica*, XIV, 1-2, 1993, p. 65-86.
- Sava 2008 - Victor Sava, „Situri ale finalului epocii cuprului din Câmpia de Vest”, în *Analele Banatului*, s.n., XVI, 2008, p. 45-80.
- Stoia 1979 - Adriana Stoia, «Les fouilles archéologiques en Roumanie (1978)», în *Dacia, n.s.*, XXIII, 1979, p. 355-370.
- Stojić 1996 - Milorad Stojić, «L'énéolithique final dans ce centre des Balkans», în Lolita Nikolova (ed.), *Early Bronze Age Settlement Patterns in the Balkans (ca. 3500-2000 BC, calibrated dates)*, Part 3, Report of prehistoric Research Projects, Vol. 1, Nos. 2-4, Sofia, 1996, p. 353-372.
- Szmyt 2003 - Marzena Szmyt, „Verbreitung und Kontakte der Kugelamphorenkultur. Ein Blick auf die polykulturellen Peripherien”, în *Germania*, 81, 2, 2003, p. 401-442.
- Tuțulescu 2011 - Ion Tuțulescu, „Ceramica orizontului final al culturii Coțofeni în zona deluroasă și montană a Olteniei. Cu specială privire asupra arealului de nord-est”, în *Buridava*, IX, 2011, p. 95-117.
- Vlassa 1970 - Nicolae Vlassa, „Asupra unor probleme ale neoliticului final și ale începutului epocii bronzului în Transilvania, în Sesiunea de comunicări a muzeelor de istorie (1964)“, vol. I, București, 1970, p. 117-126.
- Vlassa 1974 - Nicolae Vlassa, „Asupra unor probleme ale neoliticului final și ale începutului epocii bronzului în Transilvania”, în *In memoriam Constantini Daicoviciu*, Cluj, 1974, p. 409-419.

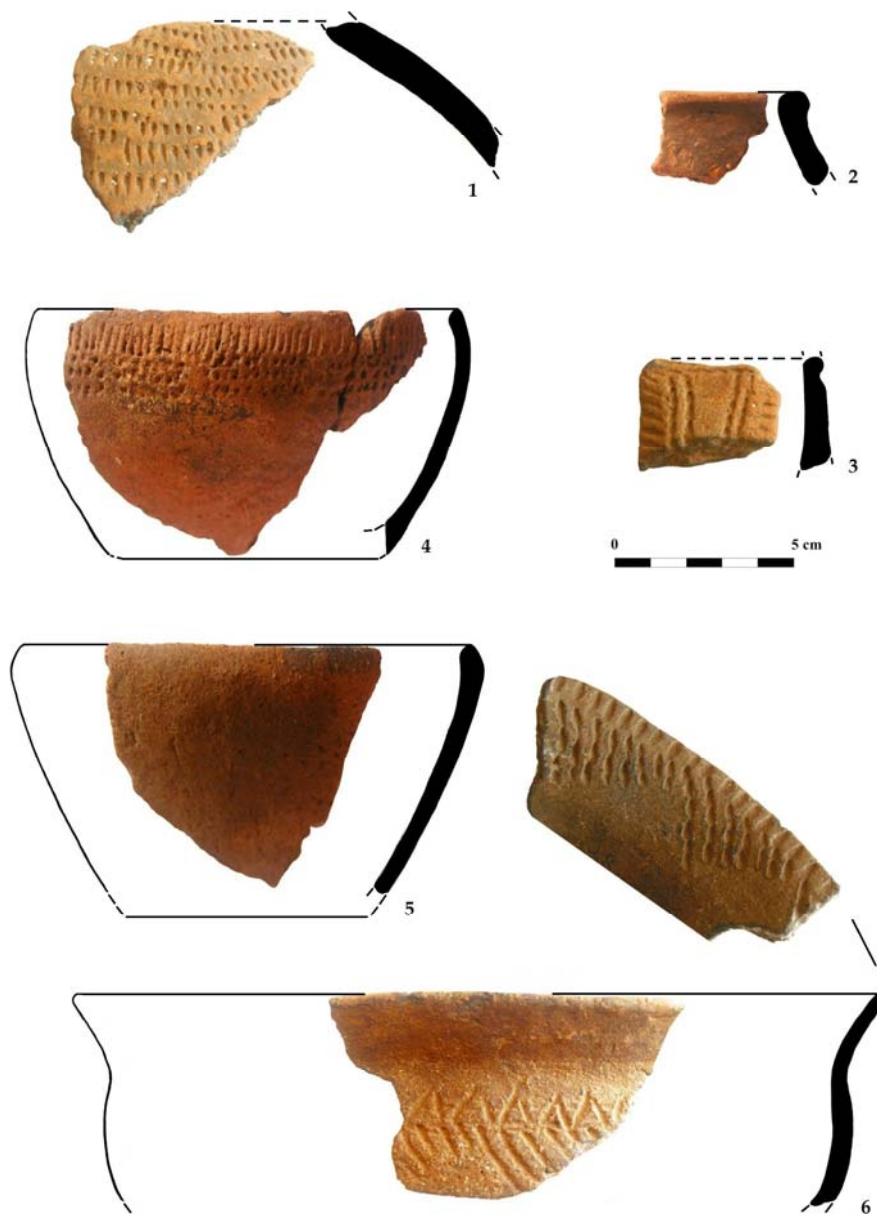
Pl. 1. Situl arheologic de la Tășad-Cetățaua: situarea sitului de la Tășad în harta județului Bihor (1); planul săpăturilor lui Nicolae Chidioșan (2); imagine satelitară (după Google Earth) (3) și fotografie de ansamblu (4)

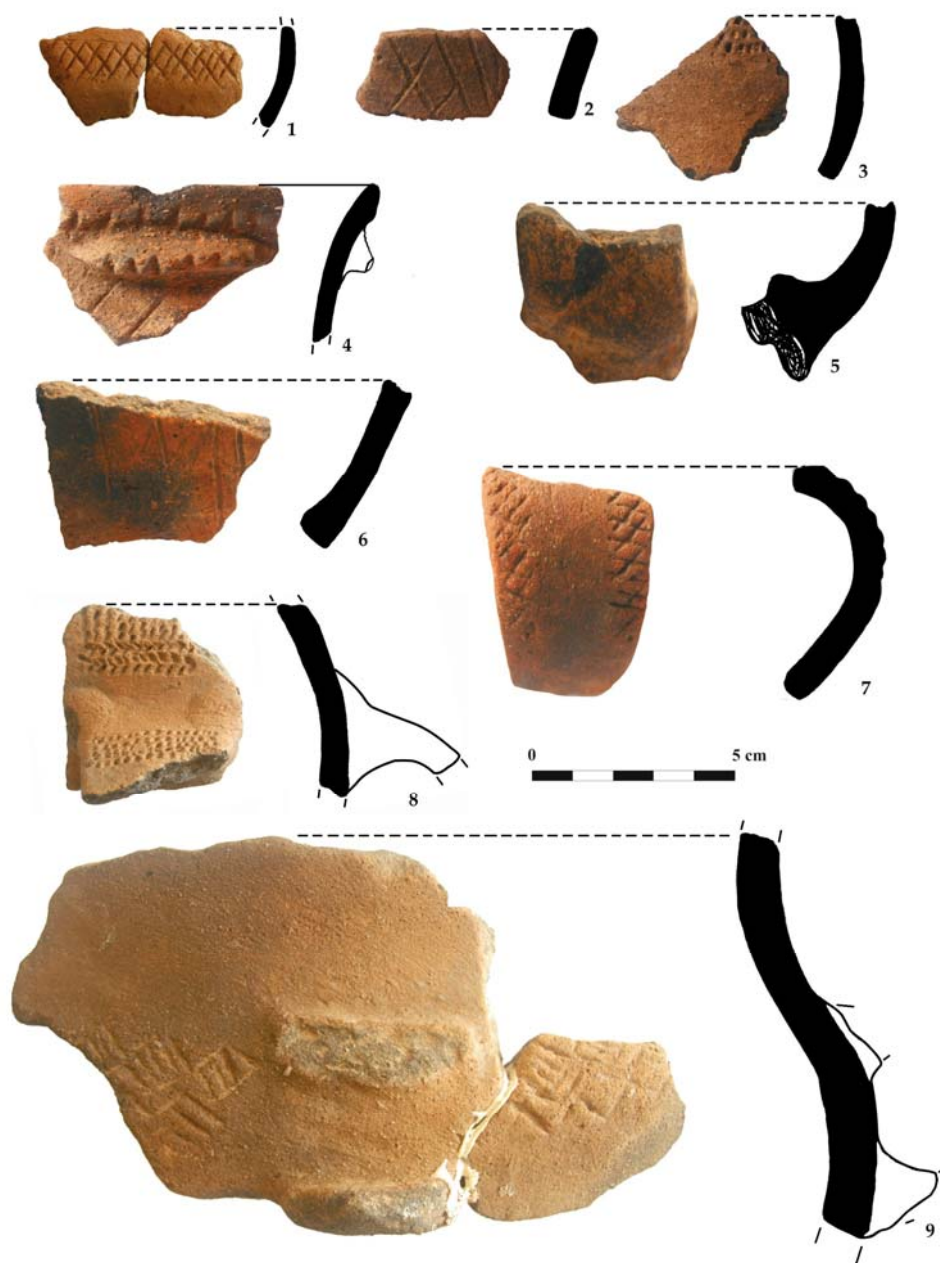
Pl. 2. Tășad-Cetățaua – ceramică Coțofeni

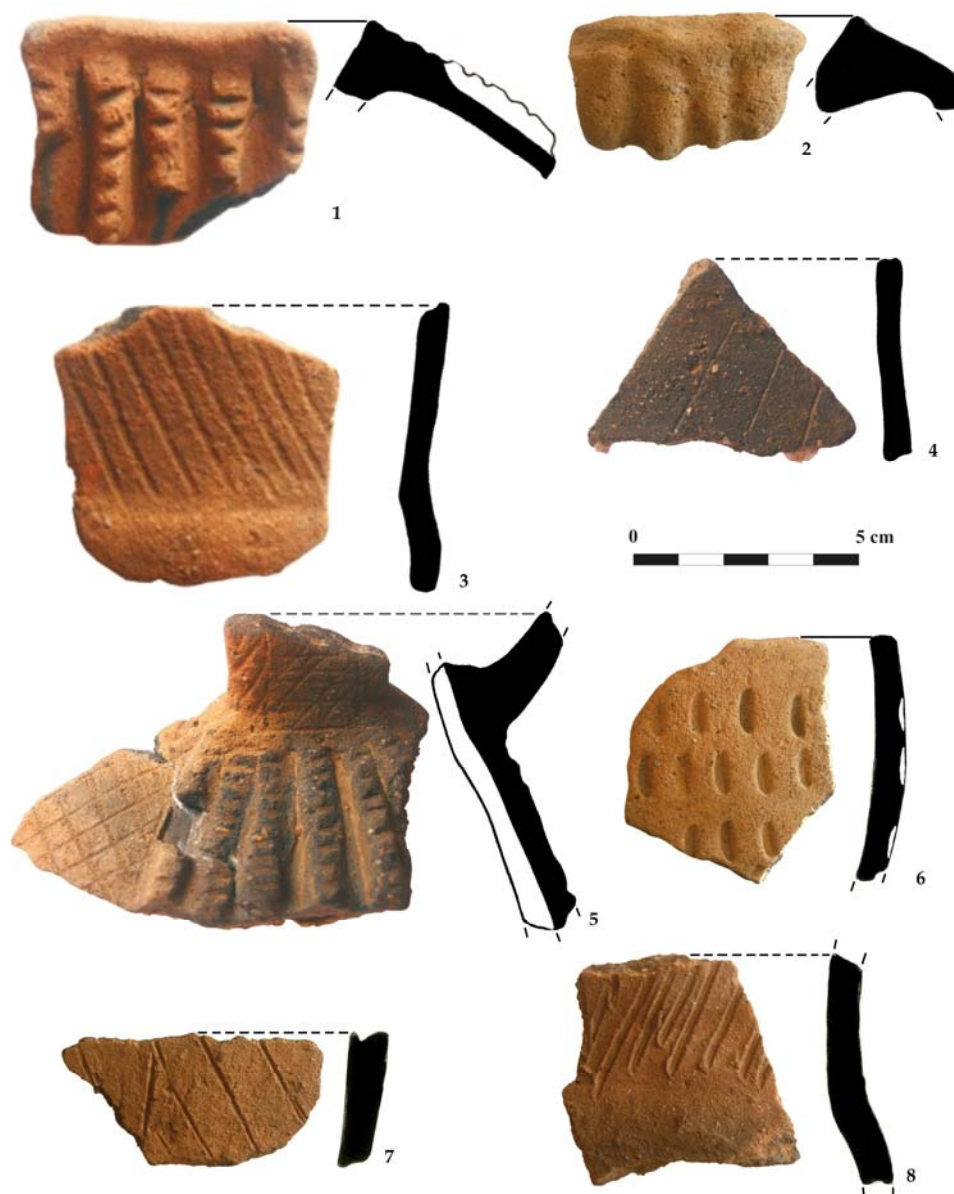
Pl. 3. Tășad-Cetățaua – ceramică Coțofeni

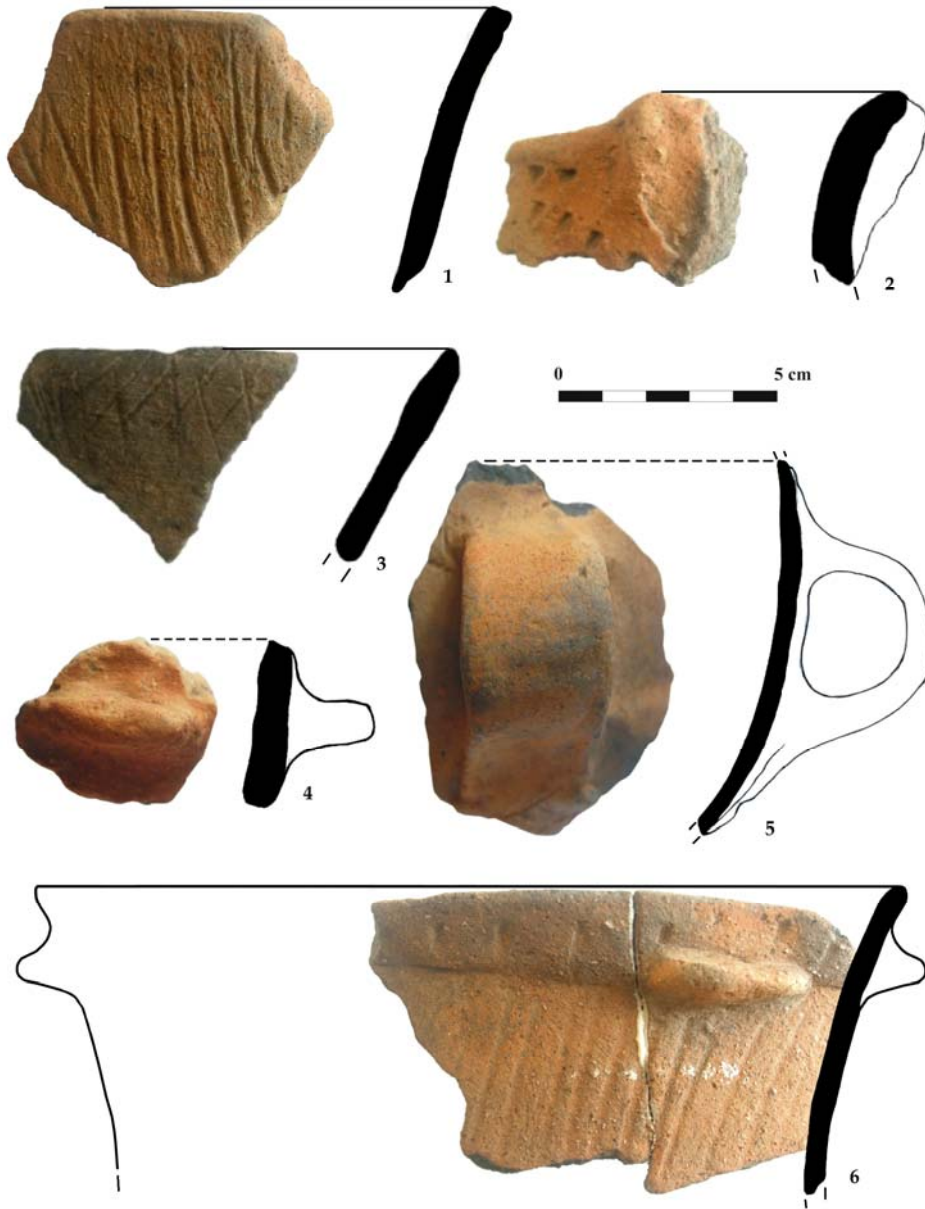
Pl. 4. Tășad-Cetățaua – ceramică Coțofeni

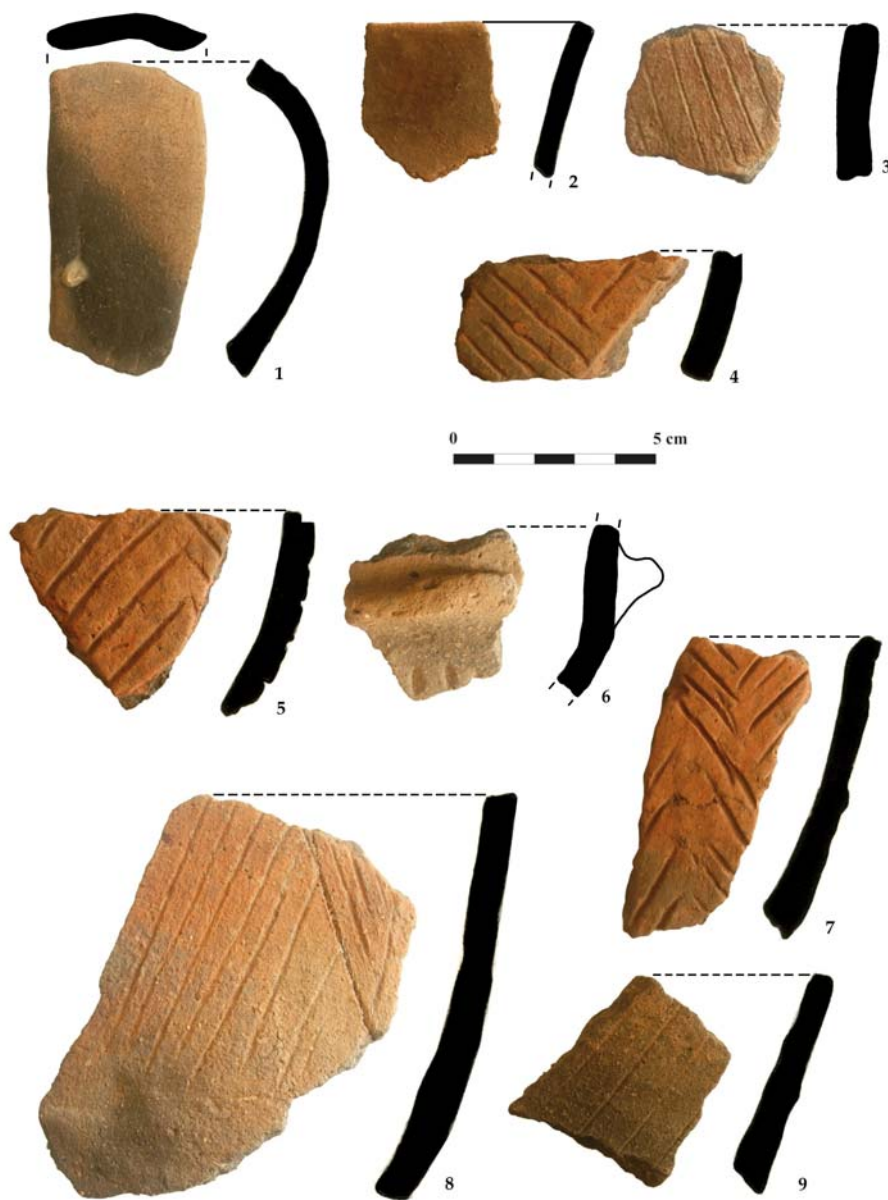
Pl. 5. Tășad-Cetățaua – ceramică Coțofeni

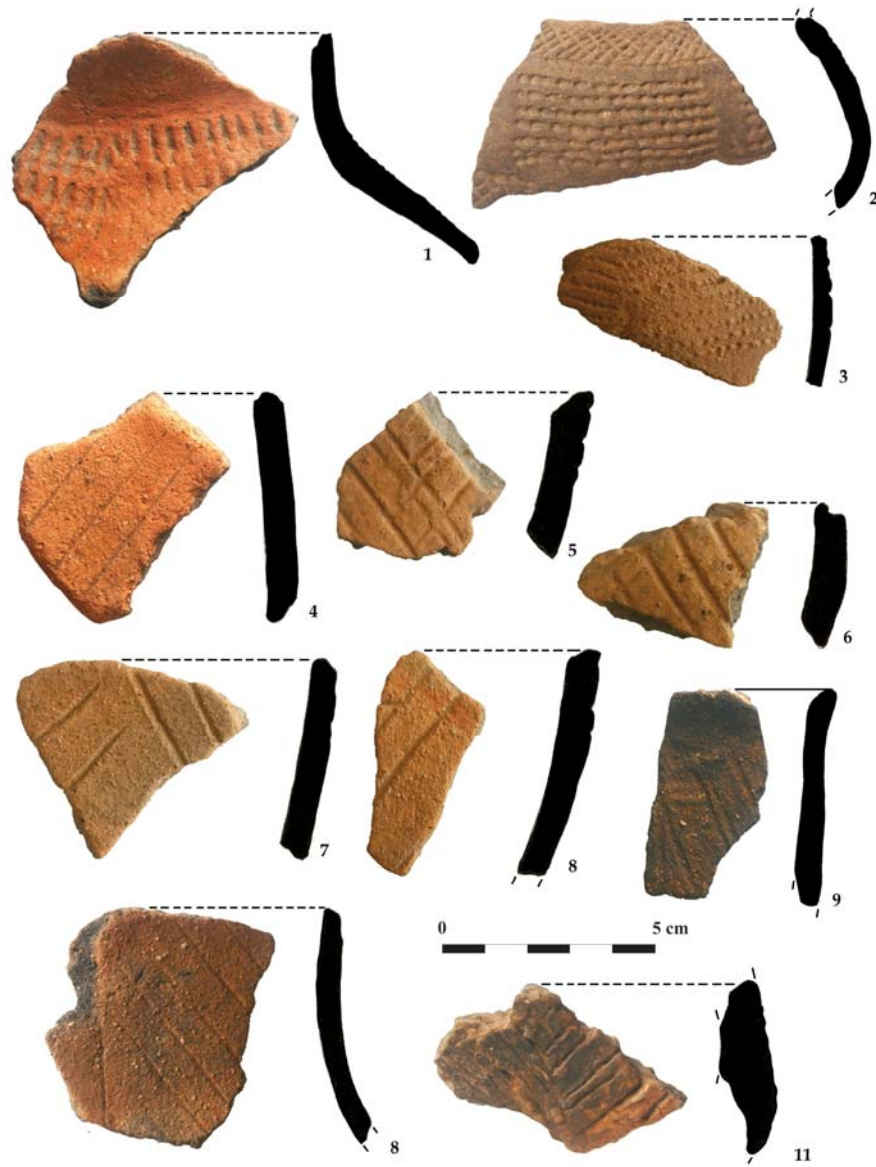
Pl. 6. Tășad-Cetățaua – ceramică Coțofeni

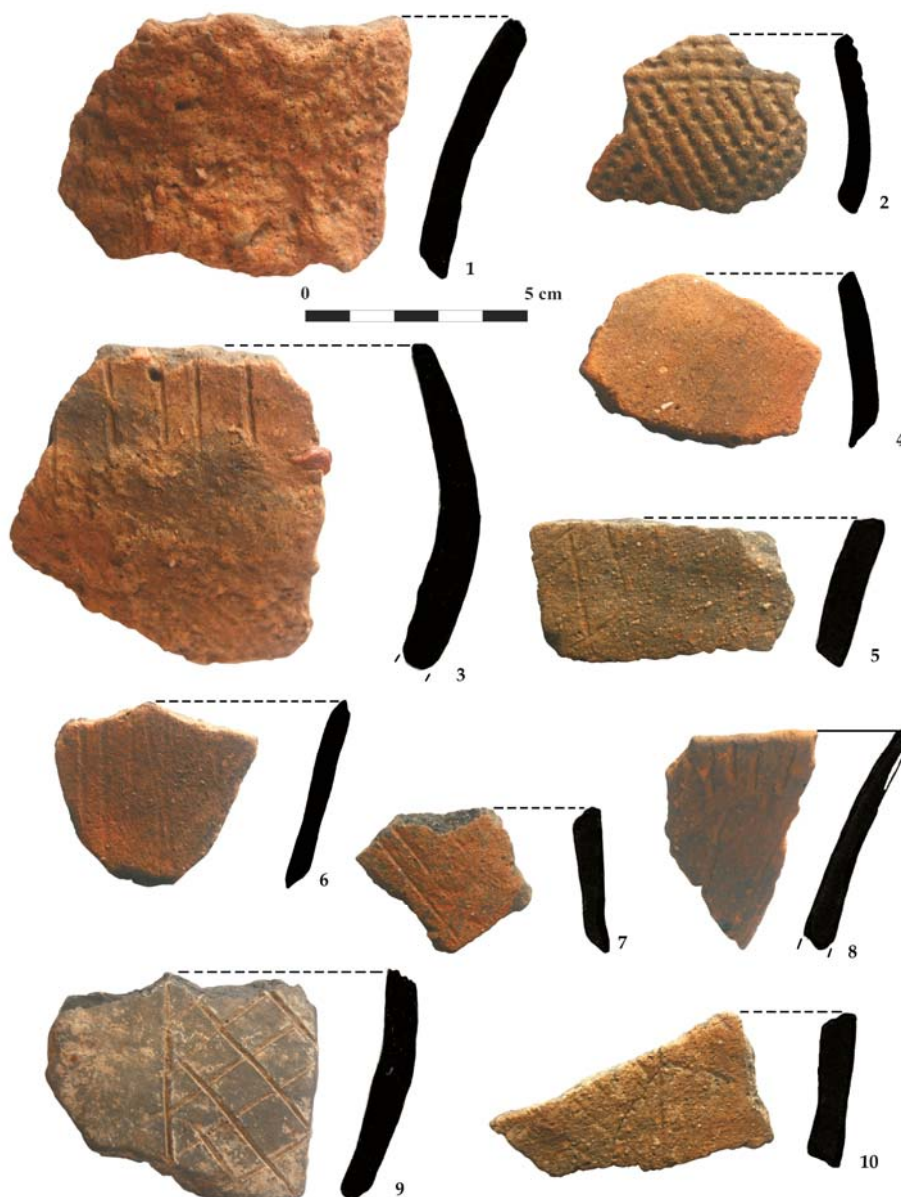
Pl. 7. Tășad-Cetățaua – ceramică Coțofeni

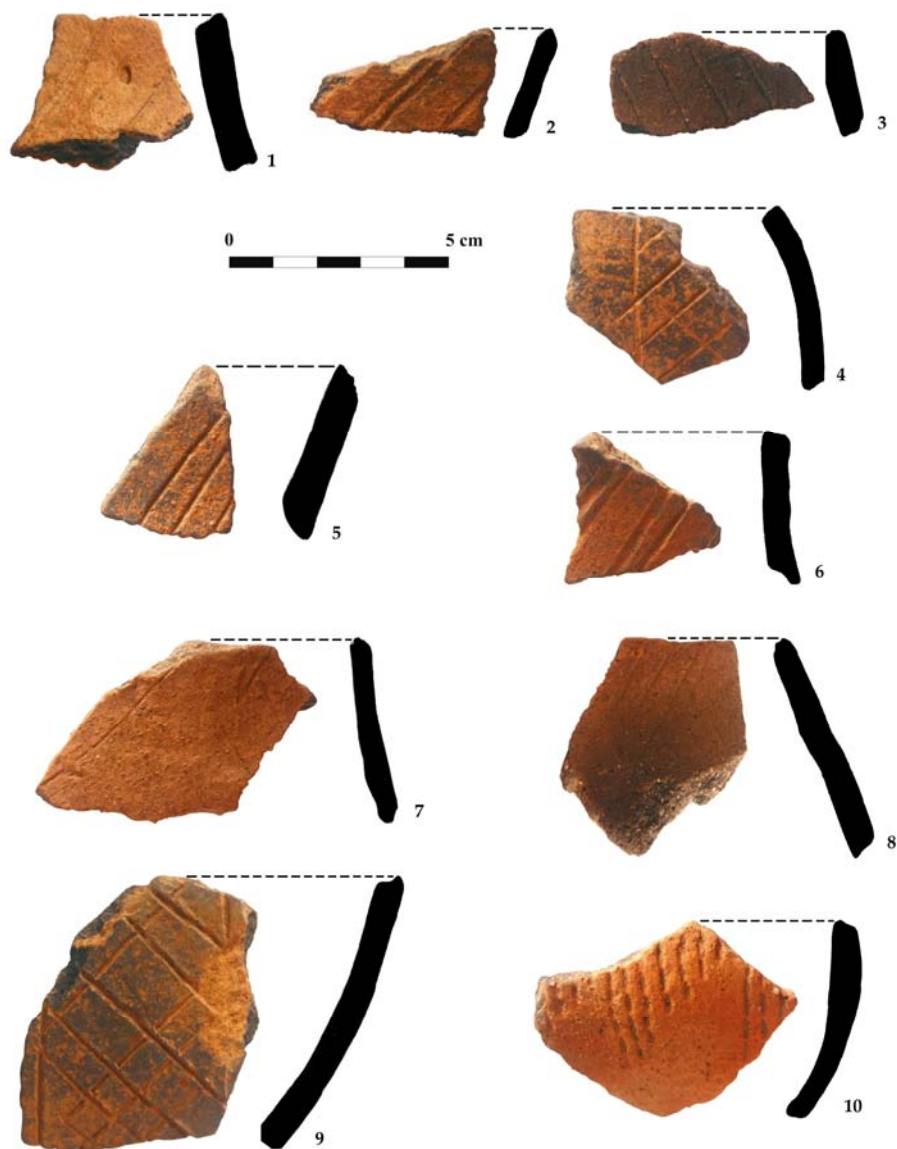
Pl. 8. Tășad-Cetățaua – ceramică Coțofeni

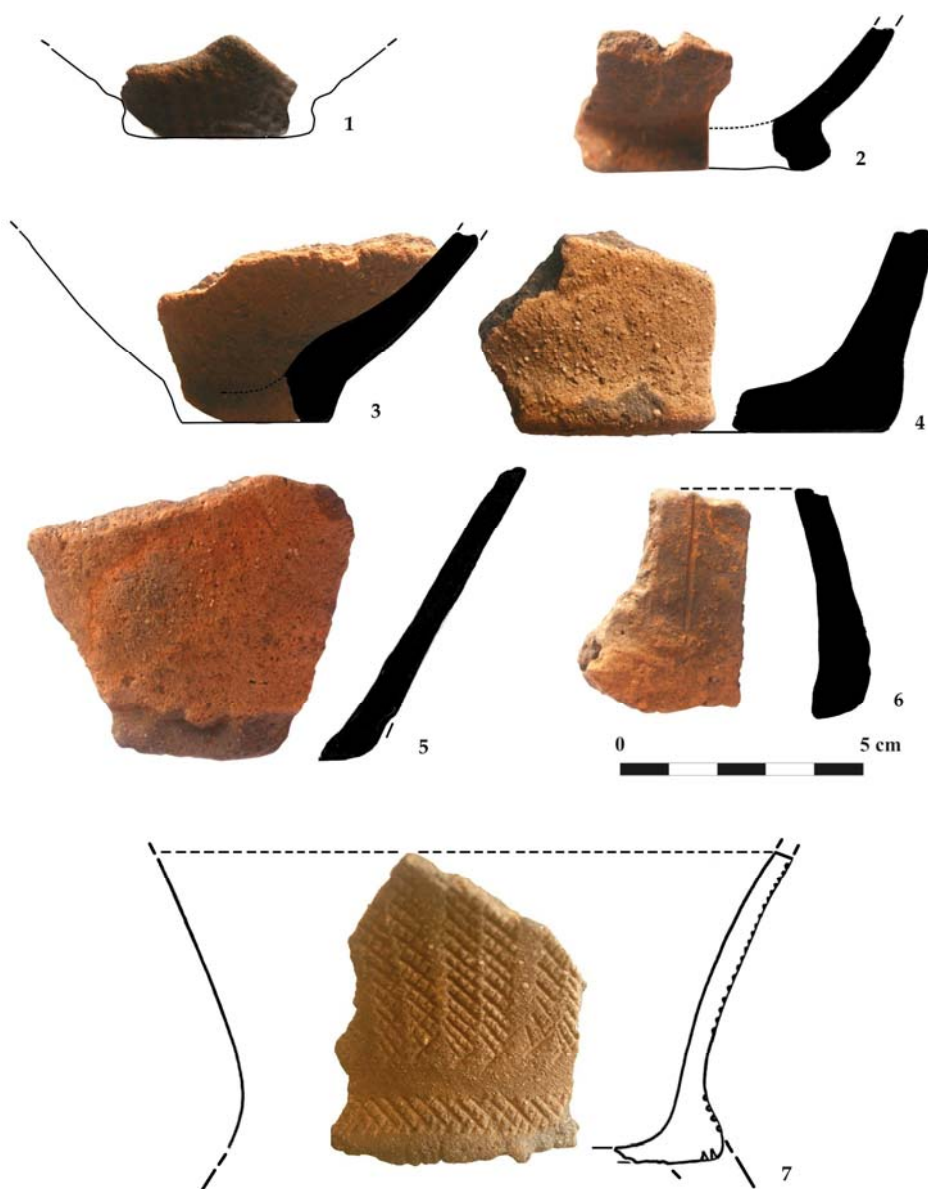
Pl. 9. Tășad-Cetățaua – ceramică Coțofeni

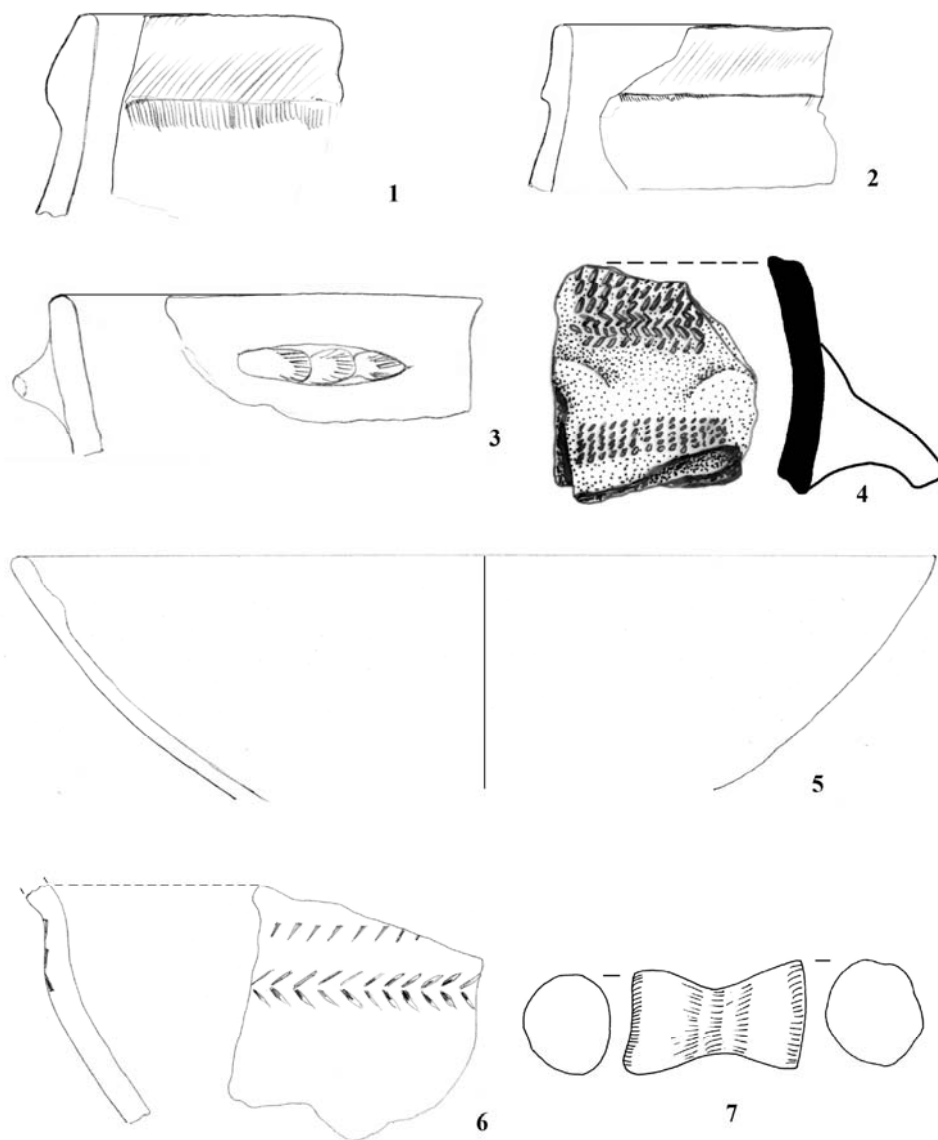
Pl. 10. Tășad-Cetățaua – ceramică Coțofeni

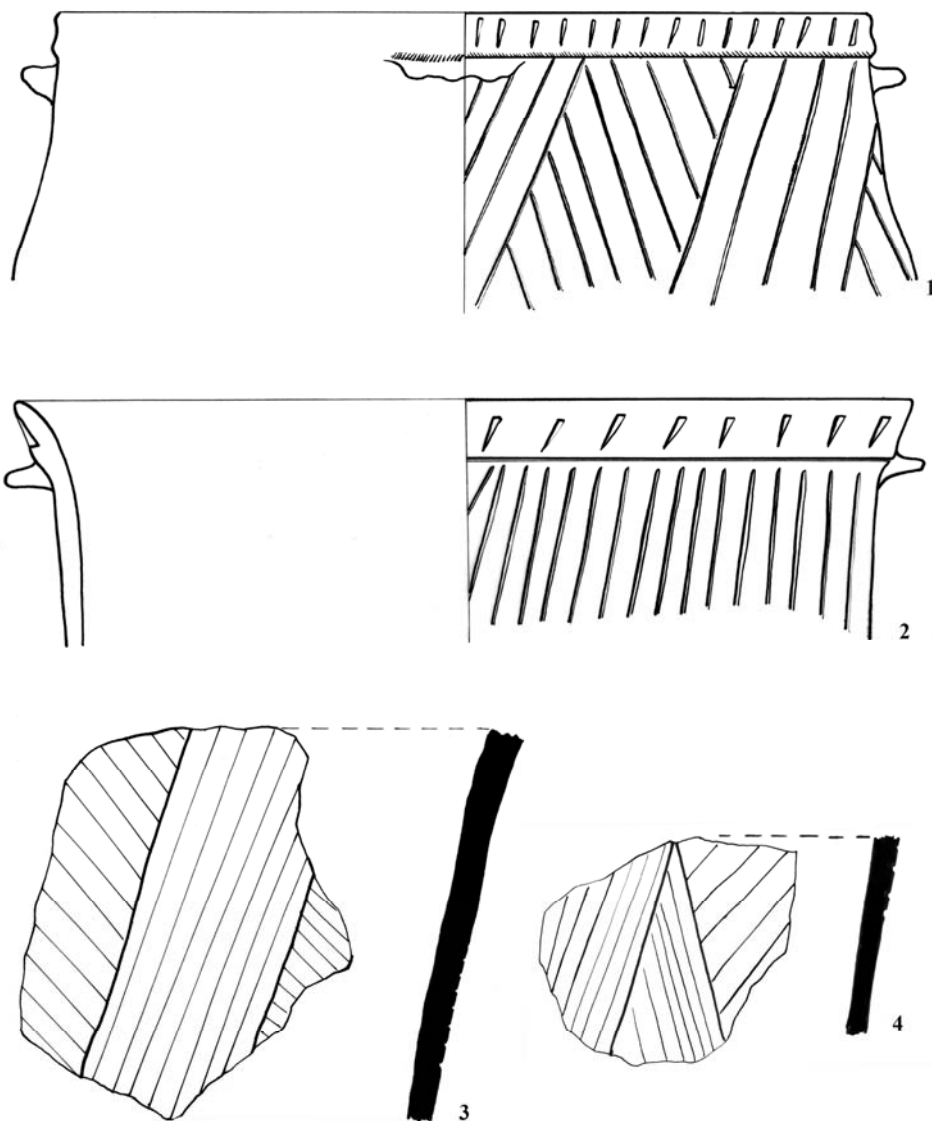
Pl. 11. Tășad-Cețățaua – ceramică Coțofeni

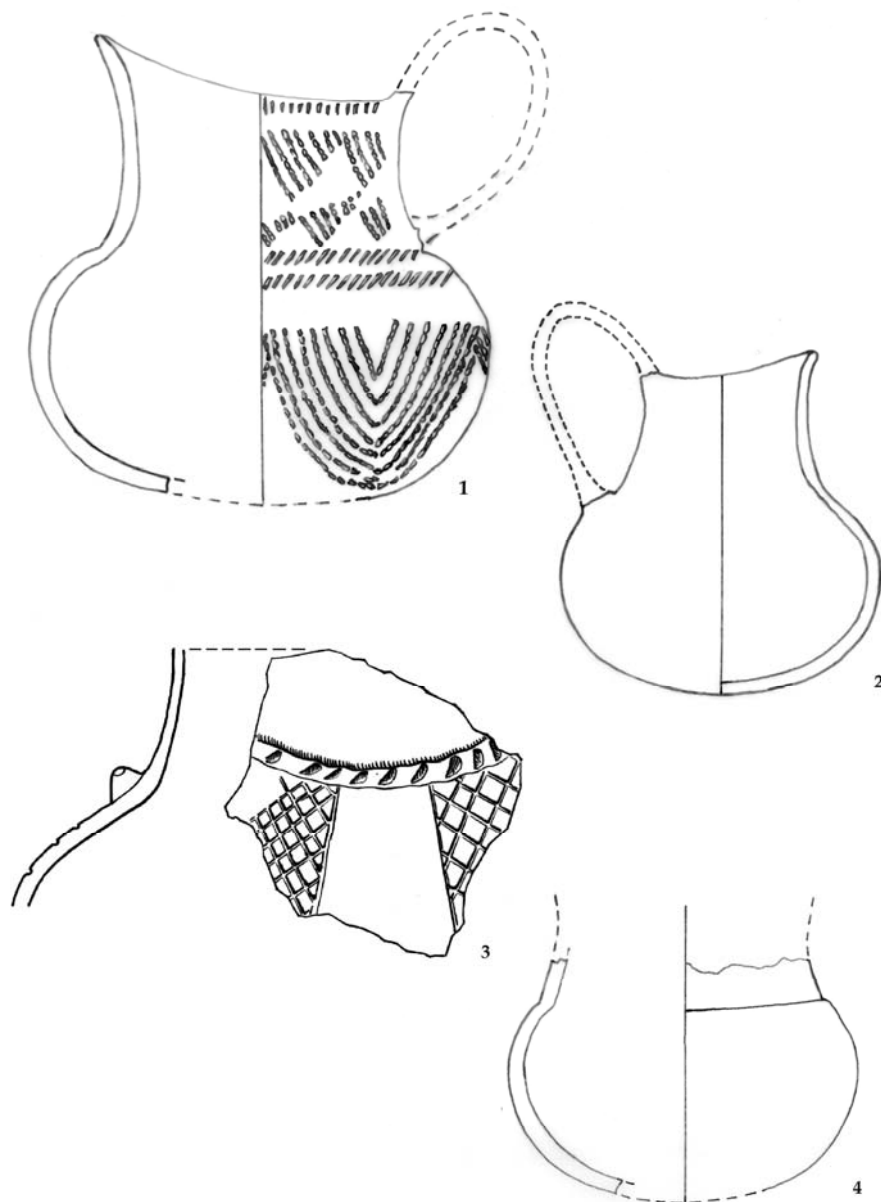
Pl. 12. Tășad-Cețățaua – ceramică Coțofeni

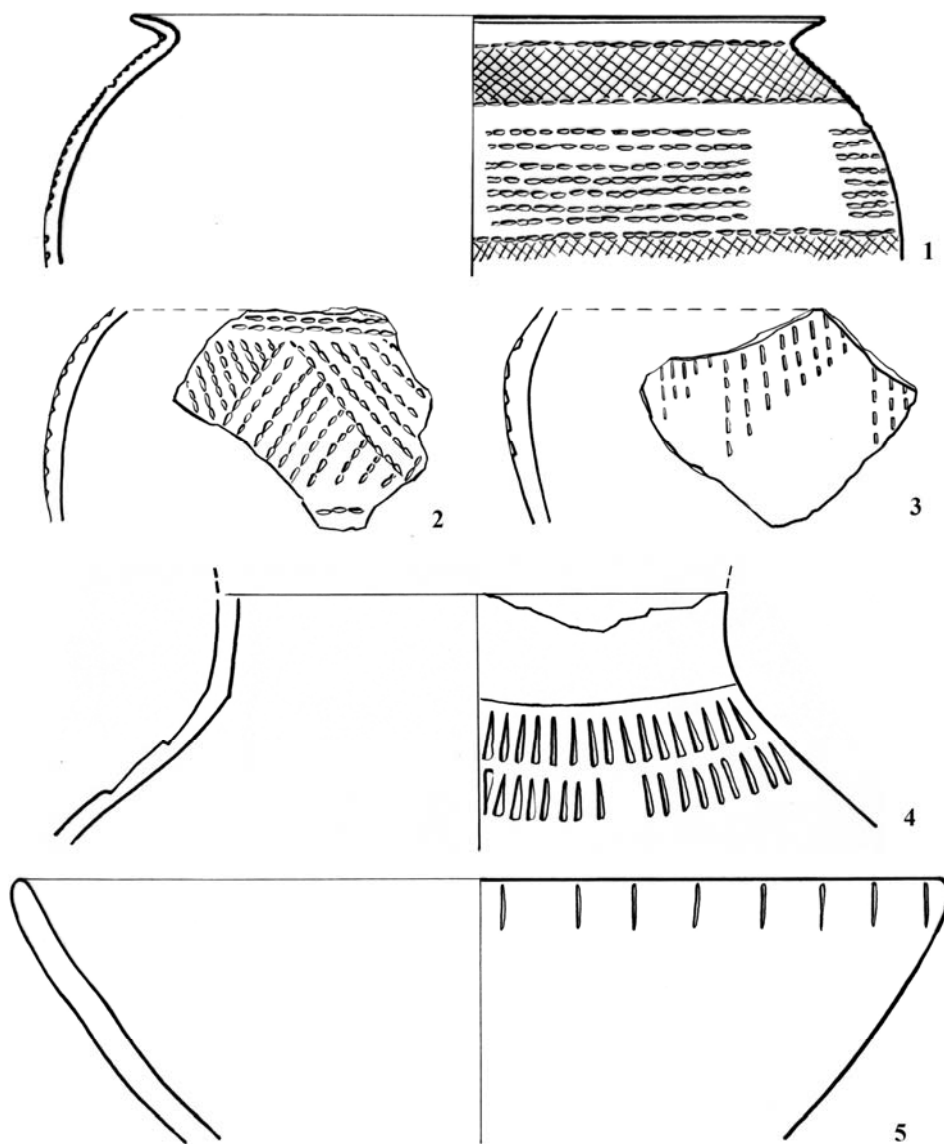
Pl. 13. Tășad-Cețățaua – ceramică Coțofeni (1-3, 5-7 - desene N. Chidioșan)

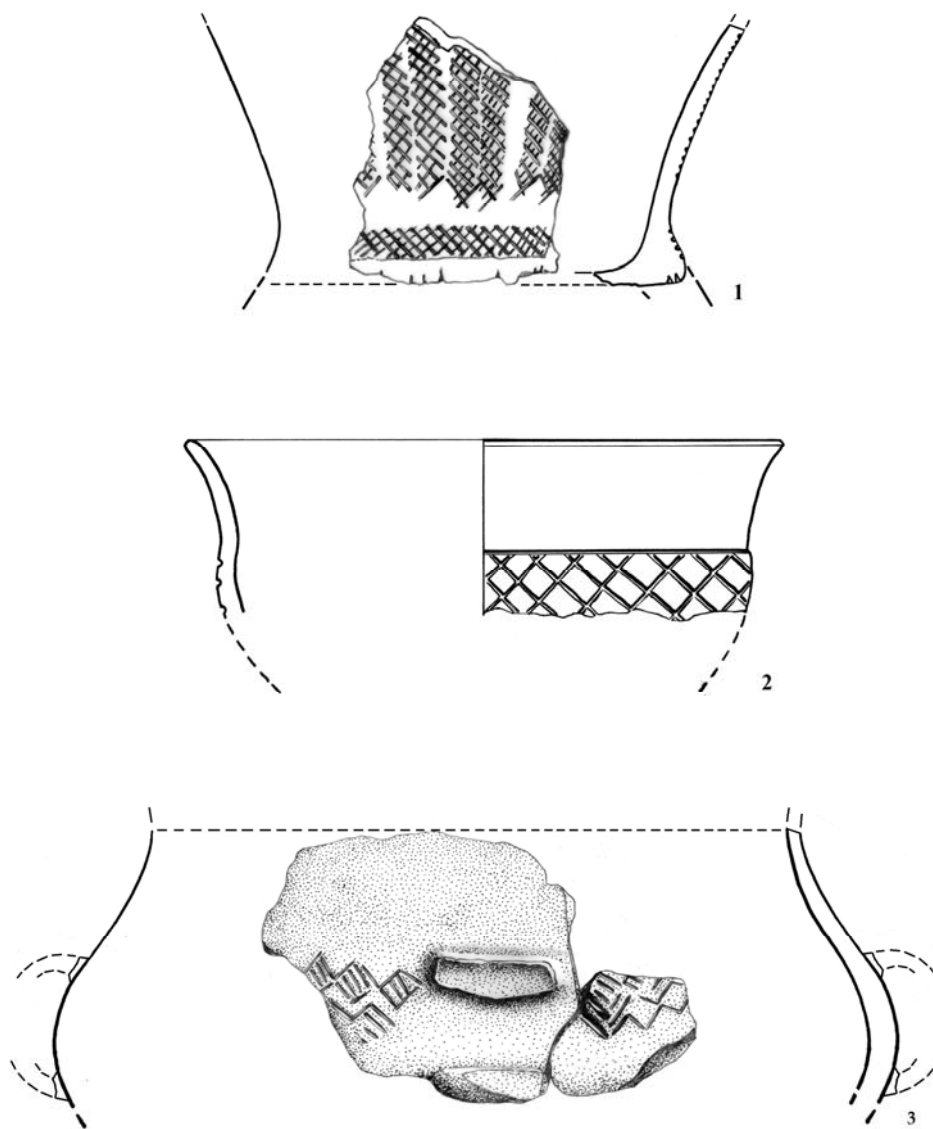
Pl. 14. Tășad-Cetățaua – ceramică Coțofeni (desene N. Chidioșan)

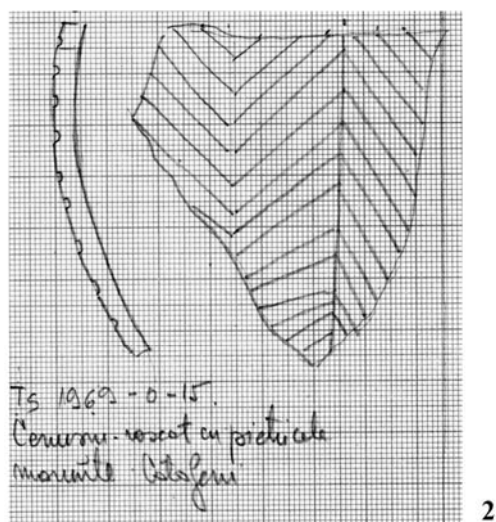
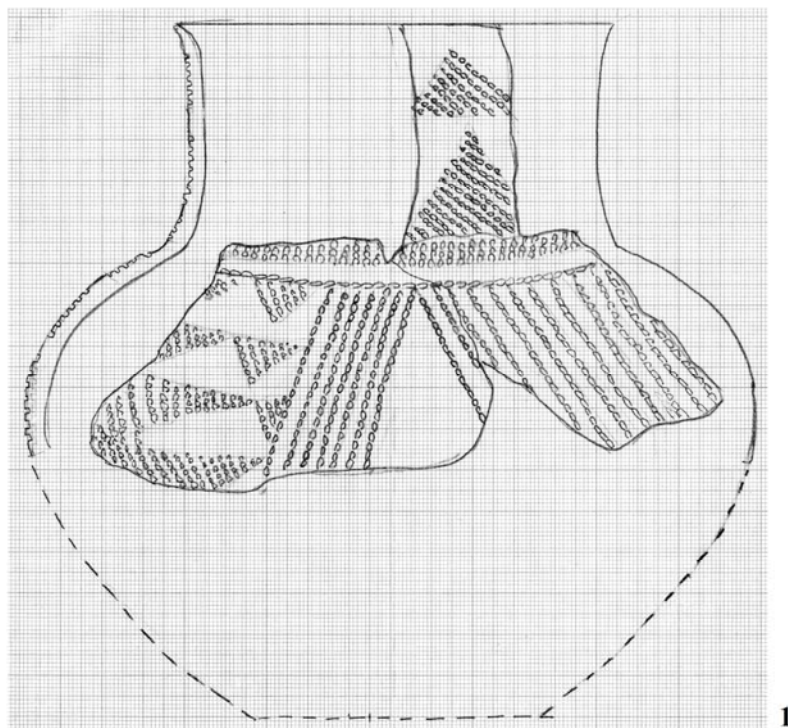
Pl. 15. Tășad-Cetățaua – ceramică Coțofeni (desene N. Chidioșan)

Pl. 16. Tășad-Cetățaua – ceramică Coțofeni (desene N. Chidioșan)

Pl. 17. Tășad-Cetățaua – ceramică Coțofeni (2 - desen N. Chidioșan)

Pl. 18. Tășad-Cetățaua – ceramică Coțofeni (desene N. Chidioșan)